

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук
Кафедра історії та політичної теорії

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня бакалавра

студента Москалевського Ігора Валдимовича
(ПІБ)
академічної групи 052-19-1
(шифр)
спеціальності 052 Політологія
(код і назва спеціальності)
за освітньо-професійною програмою – «Політологія»
(офіційна назва)

на тему «Політична логіка війн у зрілих гібридних режимах»
(назва за наказом ректора)

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка	Підпис
кваліфікаційної роботи	Галь Б.О.		
розділів:			
1. Структурні особливості сталих автократій			
2. Огляд війн розпочатих сталими автократіями			
Рецензент			
Нормоконтролер	Зенкін М. В.		

Дніпро
2023

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Дніпровська політехніка»

ЗАТВЕРДЖЕНО:
завідувач кафедри ПТТ

«__» _____ 202_ року

ЗАВДАННЯ
на кваліфікаційну роботу
ступеня бакалавра

студенту Москалевському І.В. академічної групи 052-19-1
(прізвище та ініціали) (шифр)

спеціальності – 052 Політологія

(код і назва спеціальності)

за освітньо-професійною програмою – Політологія
(офіційна назва)

на тему «Політична логіка війн у зрілих гібридних режимах»,
 затверджену наказом ректора НТУ «Дніпровська політехніка» №372-с
 від 19.05.2023.

	Розділ	Зміст	Термін виконання
1	Структурні особливості сталих автократій	1.1. Теорія сталої автократії 1.2. Воєнні конфлікти з зору теорії раціонального вибору	01.04.2023
2	Огляд війн розпочатих сталими автократіями	2.1. Режим Саддама і ірано-іракська війна 2.2. Режим Сталіна і Зимова війна 2.3. Режим Путіна і повномасштабне вторгнення в Україну	01.05.2023

Завдання видано _____
(підпис керівника) (прізвище, ініціали)

Дата видачі 15.10.2022

Дата подання до екзаменаційної комісії 20.06.2023

Прийнято до виконання _____
(підпис студента) (прізвище, ініціали)

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається з 56 с., 53 джерел.

Об'єктом дослідження є феномен конфліктів, розпочатих сталими автократіями.

Предмет дослідження – внутрішня політична кон'юнктура автократій, що зумовлює розв'язування воєнних дій.

Метою роботи є осмислення внутрішньої механіки автократій, що призводить до розв'язування зовнішньої агресії. Здійснено спробу конструювання моделі внутрішньої механіки сталої автократії. З'ясовано фактори і чинники внутрішньої взаємодії в сталій автократії, що впливають на ухвалення рішень що до початку збройних агресій.. Проаналізовані три варіації відтворення сталої автократії у контексті розв'язання збройного конфлікту. Розглянуто діяльність інституцій що впливають на формування інформаційної середи режиму. Запропоновано аналізувати схильність сталої автократії до зовнішньої агресії відповідно до особливостей її внутрішньої взаємодії.

Ключові слова: РЕЖИМ, СТАЛА АВТОКРАТІЯ, ВІЙНА, СЕЛЕКТОРАТ, НАРАТИВ, ІНФОРМАЦІЙНА АСИМЕТРІЯ.

ABSTRACT

The work consists of 56 pages, 53 sources.

The object of the study is the phenomenon of conflicts initiated by stable autocracies.

The subject of the study is the internal political situation of autocracies that leads to the outbreak of hostilities.

The purpose of the study is to understand the internal mechanics of autocracies that lead to the unleashing of external aggression. An attempt is made to construct a model of the internal mechanics of a stable autocracy. The factors and drivers of internal interaction in a stable autocracy that influence decision-making before the outbreak of armed aggression are identified. Three variations of the reproduction of stable autocracy in the context of armed conflict are analysed. The activities of institutions that influence the formation of the regime's information environment are

considered. It is proposed to analyse the susceptibility of a stable autocracy to external aggression in accordance with the peculiarities of its internal interaction.

Keywords: REGIME, STABLE AUTOCRACY, WAR, SELECTORATE, NARRATIVE, INFORMATION ASYMMETRY.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАЛИХ АВТОКРАТІЙ.....	8
1.1. Теорія сталої автократії	8
1.2. Воєнні конфлікти з зору теорії раціонального вибору.....	15
РОЗДІЛ 2. ОГЛЯД ВІЙН РОЗПОЧАТИХ СТАЛИМИ АВТОКРАТІЯМИ.....	23
2.1. Режим Саддама і ірано-іракська війна.....	23
2.2. Режим Сталіна і Зимова війна.....	31
2.3. Режим Путіна і повномасштабне вторгнення в Україну.....	39
ВИСНОВКИ.....	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	57

ВСТУП

Останніми роками, всупереч ідеям загальносвітової гуманізації та прогнозам зменшення насильства в світі, старі військові конфлікти продовжують відтворюватись та трансформуватись, паралельно з чим розпочинаються й нові, будь то прикордонні зіткнення, повномасштабне вторгнення, іноземна інтервенція тощо. В 2021 році чинними конфліктами залишались війни в таких країнах як: Україна, Ефіопія, Афганістан, Карабах, Ємен, Південний Судан, Сирія, Лівія та ЦАР. Більшість з перелічених конфліктів було розпочато державами з надзвичайно низьким індексом демократичності, від 0,00 до 4,00, що повністю відповідає нормі автократичного режиму.

Відомо, що збіг певних економічних та соціально-політичних обставин в новоутвореній автократії може призвести до формування умов для розгортання військової агресії. Демографічний підйом, підвищення цін на енергоносії, захоплення владних важелів лідером-харизматом може сформувати ґрунт для мілітаризації та неминучої військової агресії, на відміну від сталих автократій. Такі диктатури намагаються стабілізувати вже підкорені інститути, щоб запобігти зміні системи, яка може порушити механізм функціонування автократії та привести до її демонтажу.

Війна є кризовим та дестабілізуючим фактором для будь якої країни, тим паче для автократії. Якщо незакріплені диктатури й наважуються на збройну агресію для своєї легітимації, то сталі автократії зазвичай ухиляються від подібних непередбачуваних та ризикованих військово-політичних дій. На сьогоднішній день, за півтора роки від початку найбільшого після Другої світової війни в Європі випадку воєнної агресії все більш актуальними стають питання детального аналізу подібних випадків та перегляду класичного погляду на норму поведінки диктатур на їх завершальному етапі трансформації.

Мета: Осмислення внутрішньої механіки автократій, що призводить до розв'язування зовнішньої агресії.

Обрана мета обумовлює необхідність вирішення таких **завдань:**

- визначити поняття автократії та сталої автократії;
- зазначити особливості внутрішньої механіки автократії, що стає детермінантою початку збройної агресії;
- окреслити фактори впливу на ухвалення рішення щодо початку агресії;
- дослідити випадки воєнних агресій сталих автократій.

Стан наукової розробленості проблеми: Сутність агресивної зовнішньої політики автократій розкривали такі дослідники як: Б.Буено де Мескіта «The Logic of Political Survival», Б.Геддес, Е.Франц, Д.Райт «The Logic of Political Survival», Д.Снайдер «Myths of Empire: Domestic Politics and International Ambition», Д.Вікс «Strongmen and Straw Men: Authoritarian Regimes and the Initiation of International Conflict», Г.Чіюзза та Х.Гоманс "International Conflict and the Tenure of Leaders: Is War Still *Ex Post* Inefficient?», а також А.Дебс «Regime Type, the Fate of Leaders, and War».

Методи дослідження: Структурно-функціональний метод для аналізу особливостей функціонування автократії як системи, та порівняльний метод, з допомогою чого було проаналізовано випадки та чинники воєнної агресії сталих диктатур.

Об'єкт дослідження: феномен військових конфліктів, розпочатих сталими автократіями.

Предмет дослідження: внутрішня політична кон'юнктура автократій, що зумовлює розв'язування воєнних дій.

Наукова новизна у роботі полягає у тому, що вперше розглянуто вплив факторів сталої автократії на ухвалення рішення про початок конфлікту.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані за підсумками проведеного дослідження результати можуть бути використані при висвітленні впливу фактора режиму на міжнародну політику держав на навчальних курсах з політології.

Розділ 1.

Структурні особливості сталих автократій

1.1. Теорія сталої автократії

Автократія є формою політичного режиму, в якій влада сконцентрована в руках однієї особи, що виконує функцію розподілу владних, фінансових та інших ресурсів, має вирішальне слово в ініціації та остаточному ухваленні політичних рішень.

Тим не менш, хоч автократ і наділений необмеженою владою, жоден диктатор, монарх, верховний керманіч чи президент не править одноосібно. Відповідно до категоризації, запропонованої Б.Мескітою, для лідера політичний ландшафт можна поділити на три сектора: номінальний селекторат, реальний селекторат та виграшну коаліцію.

Категорія номінального селекторату включає групу людей, які формально мають право голосу та можуть брати участь у виборчому процесі. Волевиявлення цієї групи часто піддається маніпулюванню або не має реального впливу на політичні процеси. Для автократа номінальний селекторат є полем можливих прихильників, які не мають індивідуальної політичної ваги.

Реальний селекторат відображає групу людей, яка фактично впливає на політичні процеси та має реальний голос у формуванні політичного поля режиму. Ця група може включати в себе чиновників, військових командирів,

бізнесменів та інших осіб, які є «ключами» для збереження влади автократа, реалізаторами влади лідера по всій вертикалі режиму. Актори, з яких складається реальний електорат, для автократа є важливими, але на пряму його влада від них не залежить. За необхідності лідер може замінювати їх на більш лояльних чи ефективних без значних загроз своїй владі.

Виграшна коаліція є ключовою складовою частиною внутрішньої політичної динаміки автократій. Коаліція складається з малої та найвпливовішої частини реального селекторату і являє собою основних прихильників автократа, без яких останній не міг би утримувати владу і реалізовувати свою політичну волю. Більш того, до коаліції входять актори, які мають можливість усунути автократа, про що він знає і діє відповідно. Туди можуть входити лояльні представники економічної еліти, вищі чиновники, найвищі військові керманічі та голови спецслужб. Ця ланка стає основним механізмом підтримки автократичного режиму, оскільки інтереси найвпливовішої частини суспільства, якою є виграшна коаліція, переплітаються з інтересами політичного виживання самого автократа.

Контроль над цією коаліцією є ключовим елементом для збереження політичної стабільності режиму. На відміну від демократичних режимів, де заради збереження влади політичні лідери вимушені задовольняти більшу кількість селекторату через широку залученість у виграшну коаліцію, автократії спираються на вузьку виграшну коаліцію, наділену головними фінансовими, медійними, силовими та іншими впливовими ресурсами.

Виграшна коаліція стає ключовим інструментом підтримки автократичного лідера, адже її члени мають значний інтерес у збереженні статус-кво, збалансованому на користь особистих та групових інтересів. Фінансова еліта виграшної коаліції надає значний фінансовий ресурс та матеріальні пільги автократові, що дозволяє йому забезпечувати власну політичну та особисту стабільність. Медійна складова виграшної коаліції контролює інформаційний простір, здійснюючи цензуру та маніпулюючи ідеологічними установками

суспільства, що допомагає автократу утримувати свою владу і формувати сприятливий образ перед селектором. Силіві структури, такі як військові сили та поліція забезпечують безпеку та порядок, реагують на потенційні загрози для влади та допомагають утримувати під контролем опозицію та дисидентські рухи.

Натомість автократ впливає на розподіл ресурсної бази держави між членами виграшної коаліції відповідно до їх лояльності та важливості для забезпечення власного політичного виживання. Це означає, що автократ має контроль над доступом до фінансових ресурсів, державних посад, економічних можливостей та привілеїв, і використовує ці інструменти для утримання виграшної коаліції під своїм контролем. У такій системі автократ нагороджує та забезпечує підтримку членів виграшної коаліції, що проявляють лояльність та виконують його вказівки. Відповідно, автократичний режим зазвичай не має на меті широкий розподіл вигід влади і ресурсів серед всього населення. Більшість громадян залишаються поза реальним селектором, а тим паче виграшною коаліцією, і мають обмежений доступ до політичної влади та ресурсів. Це може призводити до нерівності, соціальної напруженості та відсутності політичної свободи у таких режимах.

Підсумовуючи, автократ спирається на виграшну коаліцію – найвпливовішу частину реального селектору, стейкхолдерів режиму. Виграшна коаліція провадить політичну волю автократа по вертикалі режиму через реальний електорат на місцях. Номінальний селекторат залишається поза реальними політичними рішеннями і є пулом підтримки автократа серед суспільства.

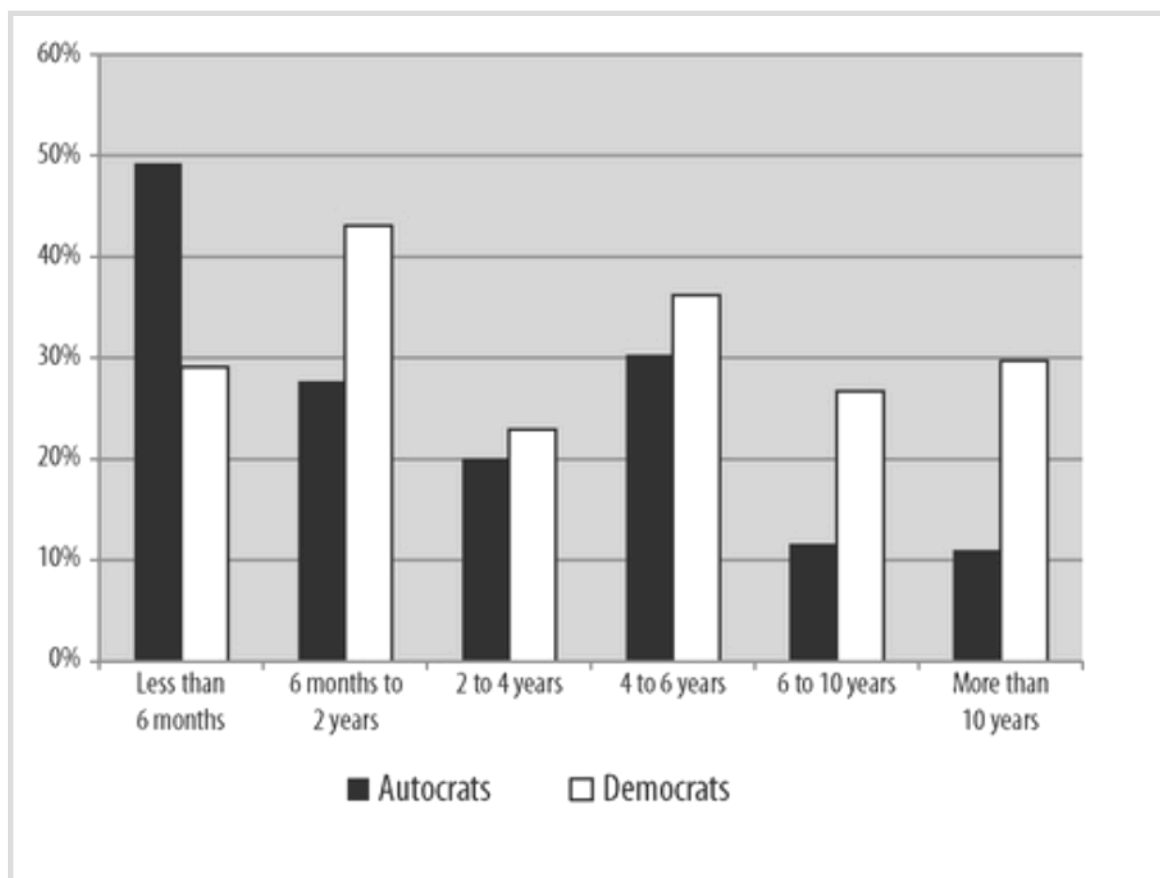
Сталі, або ж розвинені автократії – це режими, в яких влада закріпилась настільки впевнено, що можна говорити про відсутність реальної можливості змінити її шляхом демократичних процедур. Цьому етапу розвитку режиму притаманне широке використання прямої сили позаінституційним шляхом через відсутність системи стримувань у вигляді реального розподілу влади,

політична опозиція або поставлена поза законом, або є зрежисованою самим режимом, а автократ та виграшна коаліція встигли викоринити, вихолощити, або навіть впровадити власні політичні інститути [28]. За час закріплення при владі, що могло відбуватись як форсовано, так і тривати роками, автократи зменшують кількість осіб, що входять до виграшної коаліції. Керуючись логікою політичного виживання, автократу легше спиратись на незначну кількість впливових осіб, знижуючи кількість акторів, від яких залежить його перебування на посаді.

В роботі «The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior is Almost Always Good Politics» Б.Буено де Мескіта стверджує, що в автократіях, яким притаманна вузька виграшна коаліція, шанс бути усуненим від влади відповідно до часу перебування на посаді значно менший, ніж в демократичних режимах, де лідер залежить від широкої виграшної коаліції.

Схема 1.

Ризик відсторонення від влади, залежно від типу режиму [24]

Після приходу до влади автократи зазвичай проводять ротацію впливових прибічників, позбавляються найбільш амбітних та тих, хто був сприятливий в умовах боротьби за владу, але після її отримання нічого не може запропонувати, окрім боргу автократа за досягнення успіху в політичній боротьбі. Захоплення влади потребувало ефективних та амбітних акторів, але етап усталеності правління характеризується звуженням коаліція до відібраної лояльної меншості. Лояльність еліт в автократичному режимі виявляється як один з ключових факторів що впливають на тривалість та стійкість влади автократа. Без довготривалого лоялізму серед основних прибічників автократія зазнає краху і трансформується, не встигнувши перетворитись на сталу автократію.

У багатьох випадках, важливість лояльності еліт для автократа переважає їхню ефективність у виконанні конкретних завдань або функцій, а на момент усталення автократії свої місця зберігає меншість, що в період встановлення режиму довела свою лояльність.

Пояснити цю пріоритетність можна через кілька ключових чинників.

По-перше, лояльні еліти надають автократові підтримку в реалізації його політичних цілей. Еліти, займаючи високі посади та маючи значний вплив на прийняття рішень, можуть бути ключовими поборниками автократа в управлінні державою та забезпеченні його влади. Їхня лояльність дає автократу можливість розраховувати на підтримку та виконання своїх політичних рішень, незалежно від їх ефективності або раціональності.

По-друге, лояльність еліт дозволяє автократу зберігати контроль над ключовими сферами держави. Це може охоплювати економічні ресурси, політичні інституції, силові структури та інші ключові сектори суспільства. В контексті легітимності, лояльність еліт є інструментом для створення ілюзії широкої підтримки автократичного режиму. Через свої важливі посади та вплив, еліти можуть впливати на формування дискурсу, контролювати засоби

масової комунікації та активно пропагувати позитивне сприйняття автократичного лідера у суспільстві.

Хоча автократ може використовувати політику спотворення інформації для своєї вигоди, в деяких випадках він також може сам стати жертвою цієї політики. Автократи часто перебувають у високому стані інформаційної ізолюваності. Вони можуть оточувати себе людьми, які воліють задовольнити їхні очікування та підтримати їхні переконання, замість надання об'єктивної інформації. Внутрішня боротьба за владу та вплив можуть призвести до використання дезінформації та внутрішніх інтриг проти автократа [9]. Франческо Каселлі та Нікола Дженайолі дослідили спотворення інформації в автократичних режимах і роль, яку вона відіграє в старих та молодих автократіях. Дослідження вказує на те, що в сталих автократіях, де влада затверджена протягом тривалого періоду, спотворення інформації між верхівкою та нижніми рівнями системи влади стає більш поширеним. Це пояснюється тим, що в таких режимах кожен рівень ієрархії має свій інтерес у спотворенні інформації, що доходить до лідера.

З процесом стабілізації автократії гіпертрофуються як її можливості до контролю над державою і суспільством, так і системні вади. Накопичується кількість адміністративних помилок через неефективну, але лояльну виграну коаліцію, ще більше зростає кількість шляхів отримання інформації, через що ні сам диктатор, ні актори виграної коаліції не мають об'єктивної картини політичної кон'юнктури.

Для легітимації режиму автократи розвивають існуючий, або утворюють власний метанаратив. Метанаратив (далі – МН) в автократичних режимах є компіляцією історичної і політичної оптики, загальної історії або нагромадженого набору переказів, міфів, уявлень і норм суспільства, які розглядаються як ідеологічний інструмент утвердження та утримання влади автократом. В політичному полі МН є засадою "великої історії" або

"метарозповіді", яка надає рамки для розуміння політичного режиму та його легітимності, або створює сенс існування політичного статус-кво, постулює норми і окреслює кордони *modus operandi* режиму.

МН автократичних режимів зазвичай включають в себе ідеологічні уявлення про переваги саме їх типу управління, розповіді про фаталістичну історичну місію, зображення автократа як спасителя або національного героя, а також використання загрози зовнішнього ворога для зміцнення контролю і підтримки єдності внутрішнього населення. МН в контексті автократичних режимів виконують функцію консолідації влади та легітимізації режиму, надаючи обґрунтування політичної динаміки в країні, впливають на уявлення громадян про політичну реальність і формують їхні погляди на свою країну та світ. Яскравими прикладами з не камуфльованим МН, значно ширшим за ідеологію, може слугувати політика *Estado Novo* в Бразилії часів правління Жетуліо Варгаса та Португалії за незліченні каденції Антоніу Салазара. МН проявляється у взаємодії ідеологічно індоктринованої освітньої системи, нормах просування соціальними ліфтами, взаємодії держави з релігійними установами, інституті родини, інституційних нормах соціальної та політичної поведінки, ритуалах вірності режиму тощо. Якщо у ранніх автократіях режим ще не має достатньо важелів впливу на глибоку соціальну індоктринацію МН, то в умовах своєї розвинутості розгортає широку пропагандистську роботу шляхом використання контрольованих ЗМІ та інституалізацію крізь законодавчий сектор та кооптацію впливовців з сектору громадського.

Однією з варіацій внутрішньої легітимації метанаративом є створення і підживлення експансивного метанаративу (далі – ЕМН). ЕМН – комплексна система ідеологічних міфів та норм, яка використовується режимом для просування та закріплення своєї експансивної зовнішньої політики. Він включає ідеї про переваги пануючого в країні ладу, місію країни в світі, зображення лідера як героя або спасителя, а також використання загрози зовнішнього ворога для мобілізації громадської підтримки та обґрунтування військових агресивних дій. ЕМН впливає на саморепрезентацію режиму

назовні шляхом створення образу сильної, стабільної та впливової держави. Це може включати демонстрацію зовнішньої економічної успішності, культурного впливу, готовності захищати свої інтереси та відстоювати свій суверенітет. Режим може активно використовувати засоби глобальної комунікації, дипломатію та публічні виступи для звеличення ідеї власної культурної, релігійної, економічної, політичної або військової експансії.

2. Воєнні конфлікти з зору теорії раціонального вибору

Джеймс Д.Фірон в роботі «Rationalist explanations for war» висуває тезу, що головною загадкою війн є те, що розгортання збройної агресії є затратною та непередбачуваною авантюрою, але все одно відбувається. Концепція неореалізму, від якої Фірон розвиває свою думку, підкреслює конкуренцію між державами та пропонує п'ять основних раціоналістичних причин початку війн між державами: анархія, вигоди, що перебільшують витрати, раціональна превенція, брак інформації, та прорахунок щодо відносної сили супротивника.

Анархія. Відсутність центральної влади або світового уряду, що брав би на себе роль арбітра, створює ситуацію, де держави повинні забезпечувати свою власну безпеку. Це може призвести до змагання за ресурси, територію або вплив, і нерідко призводить до воєнних конфліктів.

Вигоди, що перебільшують витрати. Іноді держави можуть раціонально приймати рішення про війну, перебільшуючи очікувані вигоди і недооцінюючи витрати, пов'язані з конфліктом. Це може бути обумовлено політичними мотивами, зусиллями лідера зберегти свою владу або підтримати свій режим, або недооцінкою вартості війни.

Раціональна превенція. Держави можуть вступати у війну з раціональних міркувань про превентивні дії. Тобто, вони можуть вважати, що запобігаючи потенційній загрозі з боку іншої держави або супротивника, вони забезпечать свою безпеку та інтереси у майбутньому. Це може бути пов'язано з переконанням, що подолання загрози зараз буде менш вартісним, ніж потенційна небезпека в майбутньому.

Брак інформації. Недостатність або невірна інформація може призвести до помилок у прийнятті рішень про війну.

Прорахунок щодо відносної сили супротивника. Розуміння відносної сили інших держав може впливати на рішення про війну. Якщо держава вважає, що її супротивник значно слабший і вона має перевагу, то може бути схильна піти на війну для здобуття територій, ресурсів або впливу. Проте неправильне оцінювання відносної сили може призвести до невдалих воєнних кампаній або несподіваних реакцій супротивника.

Ці п'ять причин концепції неореалізму наголошують на тому, що воєнні конфлікти між державами можуть мати раціональні основи, що ґрунтуються на аналізі інтересів, потужності, безпеки і недооцінці. Раціональність в прийнятті рішень про війну не завжди гарантує успіх або правильність прогнозів, але вона визначає підходи і мотивацію держав у воєнних справах.

Автократія являє собою складну систему взаємодії між селектором, коаліцією та лідером, в якій кожна зі сторін має свої інтереси і стимули для спотворення інформації. Це може призвести до недооцінки супротивника та неправильної оцінки ризиків війни. У стабільній автократії, де на момент ухвалення рішення коаліція пройшла тривалу ротацию на предмет лояльності, спотвореність інформації значно посилюється. Це веде до того, що стабільна автократія не може адекватно оцінити свою власну військову потужність та потужність країни-супротивника.

Крім того, сталі автократичні режими можуть не враховувати наслідки війни та розрахунок користі належним чином. Відсутність відкритих дебатів та конкуренції ідей призводить до недостатнього критичного огляду можливих наслідків війни та втрат, які може понести автократія.

В утворенні інформаційного поля лідера сталої автократії значну роль відіграють представники спеціальних служб, армії та інших силових структур. Кортні Редлін та Джейсона Скарпетти вивчають взаємозв'язок між силовим апаратом та стійкістю автократичних режимів [29]. Дослідження показує, що автократичні режими, які успішно закріплюються при владі, мають тенденцію збільшувати свій силовий апарат. Це може включати збільшення чисельності армії, розвиток спеціальних сил, контррозвідку та інші силові структури. Зростання силового апарату дозволяє автократичним режимам зміцнити свій контроль над населенням, запобігти потенційним загрозам і зберегти свою владу.

Крім того, дослідження вказує на вплив силових структур на лідера автократичного режиму. При ухваленні рішення щодо збройної агресії силові структури схильні до підтримки рішення через можливість отримувати додаткові повноваження та ресурси. Автократичний режим надає їм ширші повноваження та ресурсну базу для забезпечення успішного проведення конфліктів з іншими колами еліт або зовнішніми супротивниками. Це підсилює роль силових структур у внутрішніх конфліктах та збільшує їхню відданість автократу [14].

Експансивний наратив, характерний для багатьох автократичних режимів, має значний вплив на спотворення сприйняття власної сили. Аластар Сміт та Аллан Стем, аналізують, як сприйняття рішучості впливає на поведінку держав у міжнародних конфліктах [35]. У статті автори аргументують, що автократичні режими мають стратегічну потребу відображати впевненість та рішучість перед своїм селектором та міжнародним співтовариством. Під впливом експансивного наративу автократичні режими можуть систематично переоцінювати свою власну силу.

Александр Дебс та Хайн Гоманс досліджують кореляцію між вступом у війну та типом режиму [8]. Ними доведено, що порівняно з демократичними режимами автократії більш схильні до войовничої поведінки. Пояснюється це тим, що на відміну від демократичних режимів, де лідер спирається на широке коло вигранної коаліції, автократ з вузькою коаліцією відповідає перед значно меншою кількістю акторів, а отже зможе навіть в умовах війни і ресурсного перерозподілу довше купувати лояльність коаліції. Таким чином, автократи мають менше запобіжників від збройної агресії, ніж демократичні режими. Відповідно до висновку Х.Гоманса і А.Дебса, найменше стримувань через коаліційні умови мають саме персоналістські режими.

У разі успіху, автократичні лідери можуть отримувати значний приріст легітимності та підтримки після перемоги у війні. Перемога у військовому конфлікті може сприяти консолідації влади автократа, стимулювати націоналістичні настрої серед селекторату та підвищити його підтримку режиму. Крім того, перемога у війні може надати автократу нову ресурсну базу. Придбання контролю над територіями, багатими на природні ресурси, може забезпечити додаткові джерела доходу для автократичного режиму. Це може бути використано для зміцнення підтримки вигранної коаліції та селекторату шляхом розподілення благ та вигод, отриманих внаслідок війни [16].

Війни між автократіями та країнами з іншими режимами завершуються або продовжуються відповідно до 3 факторів їх взаємодії та 1 фактору внутрішньої механіки.

По-перше, війна може бути завершена однією стороною конфлікту тільки у випадку захоплення території противника та знищення держави-супротивника як міжнародного суб'єкта, у всіх інших випадках для

завершення війни і укладання певних домовленостей необхідні два міжнародні суб'єкти, між якими точиться конфлікт.

По-друге, країни не можуть повністю оцінити як свою потужність на полі бою, так і сили противника до початку самого конфлікту. Міждержавна інформаційна асиметрія впливає на початок війн, але в ході конфлікту сторони будуть змушені переглядати сили і відповідно до того вирішувати, продовжити війну чи йти на перемовини. Для швидкого завершення війни обидві сторони повинні дійти висновку, що в них недостатньо можливостей для перемоги воєнним шляхом.

По-третє, у міжнародній системі відсутність ефективного механізму для забезпечення виконання умов мирного договору становить значну проблему при завершенні війни. Відсутність інстанції, до якої можна звернутися у разі порушення однією стороною умов мирного договору, ускладнює забезпечення дотримання цих умов. Навіть теоретично можливість звернення до Організації Об'єднаних Націй (ООН) не гарантує ефективного врегулювання суперечок у практичному плані. Ця проблема відома як "проблема надійного зобов'язання" і вона є однією з причин, чому війни іноді тривають довше, ніж було передбачено. В таких умовах, жодна зі сторін не може бути впевненою, що після укладання умов і складання зброї супротивник не наважиться на порушення угоди.

До появи у 2000 році роботи Х.Гоманса, держави розглядалися як унітарні суб'єкти з визначеними інтересами, проте це припущення не враховувало комплексну взаємодію всередині режиму [15]. Х.Гоманс провів аналіз лідерів країн, які брали участь у війнах між 1816 і 1995 роками, і відобразив їх у вигляді тристоронньої системи. Лідерів кожного типу режиму було розподілено на демократичних, що обмежуються і легітимуються широкими суспільними колами, диктаторів, що мають абсолютну владу над внутрішніми інститутами і покійністю еліт, та гібридними диктаторами, що

на момент початку конфлікту не набули потужного контролю і все ще залежать від суспільної думки і еліт. За словами Гоманса, демократичні лідери, як правило, реагували на інформацію про стан речей на війні і діяли відповідно до неї. У найгіршому випадку, якщо вони програвали війну, але їх країна все ще існувала, демократичні лідери втрачали посаду, але могли продовжувати за життя не перебуваючи у фізичній небезпеці.

Диктатори, маючи повний контроль над внутрішнім полем, також могли припинити війну, коли це було необхідно, не переймаючись національним обуренням, переворотами, повстаннями чи революціями.

Найбільша небезпека загрожує лідерам, які не були ні підзвітними демократами, ні абсолютними диктаторами. Їхні режими були репресивними, що часто призводило до нищення внутрішньої свободи і порушень прав людини, але оскільки вони не були достатньо репресивними, вони не могли не брати до уваги масові вияви громадянського невдоволення з потенційною можливістю революції. За словами Гоманса, гібридні лідери мають найбільшу схильність "грати на воскресіння", продовжувати війну зі зростаючою інтенсивністю, оскільки, крім перемоги, інше може призвести до їхнього вигнання або смерті. Більш того, автократи без всеохоплюючої тоталітарної влади схильні до політики широкої дисперсії, а отже вдаватимуться до ризикованих кроків політичної і військової ескалації (економічна та продовольча блокада, масові вбивства цивільних на зайнятих територіях, використання біологічної, хімічної або ядерної зброї), оскільки для них ризики підвищення ціни конфлікту не більш загрожуючі, ніж визнання поразки у війні.

Схема 2.

**Авторитарний лідер, який програв війну, має більше шансів
втратити посаду, ніж авторитарний лідер, який утримав свою країну від
війни [8]**

	Economy			Chall. in Crisis 1st Yr.			Chall. in War 1st Yr.		
	Baseline	Good	Poor	Victory	Defeat	Draw	Victory	Defeat	Draw
Autocracy									
<i>Pr(T > 1 yr.)</i>	0.730	0.738	0.722	0.888	0.885	0.888	0.876	0.865	0.876
<i>Pr(T > 3 yrs.)</i>	0.549	0.565	0.535	0.819	0.548	0.814	0.763	0.227	0.806
<i>Pr(T > 5 yrs.)</i>	0.390	0.410	0.372	0.644	0.334	0.635	0.567	0.114	0.634
<i>Pr(T > 10 yrs.)</i>	0.225	0.239	0.213	0.412	0.168	0.402	0.341	0.050	0.405
Mixed regime									
<i>Pr(T > 1 yr.)</i>	0.078	0.086	0.071	0.381	0.379	0.381	0.356	0.352	0.355
<i>Pr(T > 3 yrs.)</i>	0.034	0.039	0.029	0.229	0.155	0.245	0.292	0.105	0.244
<i>Pr(T > 5 yrs.)</i>	0.017	0.021	0.014	0.117	0.067	0.130	0.187	0.043	0.137
<i>Pr(T > 10 yrs.)</i>	0.007	0.009	0.006	0.050	0.026	0.057	0.097	0.016	0.063
Parl. democracy									
<i>Pr(T > 1 yr.)</i>	0.097	0.106	0.089	0.413	0.413	0.413	0.379	0.377	0.378
<i>Pr(T > 3 yrs.)</i>	0.023	0.027	0.019	0.134	0.133	0.140	0.158	0.096	0.105
<i>Pr(T > 5 yrs.)</i>	0.005	0.007	0.004	0.027	0.027	0.029	0.039	0.018	0.020
<i>Pr(T > 10 yrs.)</i>	0.001	0.001	0.000	0.003	0.003	0.003	0.005	0.002	0.002
Pres. democracy									
<i>Pr(T > 1 yr.)</i>	0.155	0.167	0.145	0.494	0.494	0.494	0.465	0.462	0.465
<i>Pr(T > 3 yrs.)</i>	0.064	0.072	0.057	0.253	0.253	0.276	0.291	0.163	0.279
<i>Pr(T > 5 yrs.)</i>	0.028	0.033	0.024	0.105	0.105	0.120	0.138	0.059	0.129
<i>Pr(T > 10 yrs.)</i>	0.009	0.011	0.008	0.033	0.033	0.039	0.048	0.017	0.044

DEBS A., GOEMANS H. E. Regime Type, the Fate of Leaders, and War. *American Political Science Review*. 2010. Vol. 104, no. 3. P. 430–445.

Висновки з Розділу 1

В усталеній автократії лідер зменшує свою залежність від виграшної коаліції, підпорядковує її собі шляхом ротацій та репресій, все більше спирається на представників силових відомств що входять в коаліцію. Через політику тертя і збільшення репресивності, всередині режиму між лідером та коаліцією, а також всередині останньої виникає інформаційна асиметрія, що спотворює сприйняття політичної дійсності. На момент усталення автократії диктатор розширює реальний селекторат, залучаючи громадян до про-режимної участі. Реальний селекторат обмежений у політичному впливі. Для легітимації

режиму серед номінального селекторату автократ використовує пропаганду та політичне насильство. Однією з варіацій легітимаційного нарративу є експансивний нарратив, що маніфестує державу як войовничу, економічно потужну, та такою, що має історичну місію, для виконання якої держава має право на завойовницькі дії. Експансивний нарратив всередині країни створює засади комунікації режиму з міжнародними акторами, збільшуючи ризики конфліктів. Через інформаційну асиметрію лідер і коаліція, ніхто з яких не має повної інформації, можуть схилитись до розв'язання конфлікту через переоцінку власних сил.

Розділ 2. Огляд війн розпочатих сталими автократіями.

2.1. Режим Саддама і ірано-іракська війна

Режим Саддама Хусейна, що протягом тривалого періоду панував в Іраку (1979-2003), можна визначити як автократію. Саддам Хусейн об'єднував в своїй особі посади президента, головнокомандуючого збройних сил та голови партії "Баас". Це дозволяло Хусейну приймати вирішальні рішення без значного впливу інших політичних акторів або системи розподілу влади. В Іраку практикувалося жорстоке пригнічення опозиції та політичних опонентів. Це включало систематичні політичні репресії, використання масового переслідування та покарання, включаючи політичні вбивства, затримання та торттури. Режим також контролював засоби масової інформації і обмежував свободу слова та свободу вираження думки.

Уряд Хусейна використовував пропаганду спираючись на експансивний метанаратив: месіанську ідеологему, що поєднує в собі не так аспект збереження чинного порядку, як його екстраполяцію назовні. Саддам вбачав себе не просто лідером Іраку, а постаттю історичною, що має за місію об'єднання арабів під іракським, а, отже, своїм керівництвом, та розпочне протистояння «ізраїльському сіонізму» та «західному імперіалізму». Саддамівське месіанство мало класичну міфологему «золотої доби» з ворогами, які її зруйнували. В цій історії саме він мав виправити історичну несправедливість і возз'єднати колись розколотий арабський світ [5]. В самому розколі Саддам звинувачував сіоністів.

Номінальний селекторат складався з населення Іраку, яке формально мало право голосу та участі в політичному процесі. Проте номінальний селекторат був позбавлений реального впливу на політичне прийняття рішень та не мав можливості вибору політичних лідерів.

Реальний селекторат складався з урядовців, військових, членів партії "Баас" тощо. Ці особи були близькими союзниками Хусейна та мали значний вплив на політичні рішення.

Виграшна коаліція включала, керманічів силових структур, які забезпечували підтримку режиму, високопосадовців уряду, голів військової та розвідувальної служби, впливових членів партії "Баас". Вони мали значний вплив на владні структури та вирішення стратегічних питань.

Інституційне закріплення режиму Саддама Хусейна відіграло ключову роль у забезпеченні стабільності й тривалості його автократичного правління. Саддам сприяв створенню комплексу інституцій, які зміцнювали його владу та гарантували йому контроль над країною. Один з основних прикладів інституційного закріплення режиму Саддама – це Іракська Республіканська Гвардія (ІРГ), яка була військовою організацією з прямим підпорядкуванням президенту [30]. ІРГ функціонувала як приватна армія Саддама, і її наявність забезпечувала йому надійний захист та контроль над збройними силами країни.

Розширення реального селекторату було ще одним інструментом, яким Саддам закріплював свою владу. Він контролював процеси виборів та політичні структури, що надавало йому можливість формувати "людський капітал" під своєю опікою. Наприклад, в 1979 році Саддам розширив «Баас», що дозволило йому залучити нових членів до політичного процесу та створити ширшу базу підтримки [31].

Ротація виграшної коаліції також сприяла інституційному закріпленню режиму Саддама. Він активно застосовував політику тертя, розподіляючи різні пільги та позиції серед своїх послідовників. Це призводило до створення груп лоялістів, які були залучені до системи влади та мали особистий інтерес у підтримці Саддама. 1979 році Саддам Хусейн, який тоді став президентом Іраку, почав проводити зміни у військовому керівництві.

Він звільнив кількох високопосадовців, які вважалися менш лояльними його режиму, і призначив на їхні місця осіб, які відзначалися відданістю йому [36].

Публічна чистка в партії Баас в Іраку під час правління Саддама Хусейна була ключовою подією зміцнення його влади та утвердження контролю над партійною структурою. Цей процес включав масові репресії проти старих членів партії, які вважалися загрозою для режиму або недостатньо лояльними. Публічна чистка мала на меті продемонструвати запит на сувору дисципліну та послух усіх членів партії перед Саддамом Хусейном як безапеляційним лідером. Процес дозволив йому усунути потенційних конкурентів та затвердити свою авторитарну владу. Багато членів партії були затримані або піддані політичному переслідуванню, деякі підлягали страті або довічному ув'язненню. Були вжиті масові репресивні заходи проти інтелектуалів, політичних опозиціонерів, членів інших фракцій усередині партії та будь-кого, хто був підозрюваний у недовірі або нелояльності до режиму. Це створило атмосферу страху та паніки серед членів партії, оскільки ніхто не був впевнений в своєму майбутньому та безпеці. Саддам Хусейн особисто керував чистками, приймаючи рішення про затримання, звільнення чи покарання окремих членів партії, що підкреслювало його контроль над партійною структурою та надавало йому повну владу над всіма її аспектами. Така публічна чистка в «Баас» заклала основу внутрішньої взаємодії еліт та лідера в політичній системі Іраку, де лояльність до лідера та партії була вищою цінністю, а критика та незалежність думок були жорстко пригнічуваними.

За короткий період з 1979 по 1980 рік, режим Саддама Хусейна швидко трансформувався з автократії в стабільну автократію. Інституційне закріплення, розширення реального селекторату та звуження вигранної коаліції стали ключовими факторами, які забезпечили стабільність і тривалість його правління [12].

Внутрішня взаємодія між реальним селектором, виграшною коаліцією та лідером у режимі Саддама Хусейна була складним і визначальним елементом його авторитарного правління. Одним із прикладів такої взаємодії було формування та підтримка клану Аль-Тікріті, до якого належав сам Саддам. Клан займав вагомі політичні та економічні позиції в країні [31].

Саддам Хусейн намагався встановити особистий культ як "батька" народу Іраку. Його пропагандистська машина активно працювала над створенням образу сильного та непохитного лідера, який втілював національну ідею та захищав інтереси країни. За допомогою масових мітингів, публічних виступів та спеціально розробленої пропаганди Саддам намагався залучити номінальний селекторат до активної підтримки своєї політики [31].

У внутрішній взаємодії лідера з виграшною коаліцією, Саддам Хусейн контролював призначення ключових посадовців та мав можливість визначати склад уряду. Це дозволяло йому забезпечити послух та підтримку від своїх коаліційних партнерів. Водночас лідер залежав від підтримки коаліційних партнерів, оскільки вони забезпечували йому реалізацію наданої ресурсної бази для підтримки та легітимізації його влади.

Револьюційна рада Іраку (RCC) була важливим органом прийняття рішень у режимі Саддама Хусейна. Вона була створена в 1968 році після приходу до влади партії «Баас». RCC складалася з високопоставлених посадовців з «Баас», військових структур та різних урядових відомств. Рада мала широкі повноваження, включаючи можливість прийняття законів, затвердження призначень урядових посад та прийняття важливих політичних рішень. Рішення ухвалені RCC були обов'язковими до виконання, а сама Рада була активно залучена до питань національної безпеки та оборони. Вона здійснювала нагляд за військовими силами та мала повноваження оголошувати війну та приймати рішення, пов'язані з військовими операціями. Протягом ірано-іракської війни (1980-1988) RCC відіграла центральну роль у плануванні та координації воєнних дій [31]. Револьюційна Рада Іраку виконувала як виконавчу, так і законодавчу владу в країні. Голова і заступник

голови Ради обиралися двотретинною більшістю голосів. Легіслатура складалась з Ради, Національної Асамблеї та Курдської Законодавчої Ради, що налічувала 50 членів, що й керували країною. Під час свого президентства Саддам був головою Революційної Ради і президентом республіки. Решту вищих посад очолювали представники силового блоку: посаду Заступника Голови Ради та радником і заступником президента був Іззат Ібрагім Аль-Дурі, фельдмаршал іракської армії та міністр внутрішніх справ. Аль-Дурі був знайомий з Саддамом з 1960 та походив з клану Тікріті [23]. Аднан Хайраллах, що був двоюрідним братом і зятем Саддама Хусейна, обіймав кілька посад в Революційній Раді, був міністром оборони Іраку і віцепрем'єр-міністром з 1979 року. Саме військові командири що обіймали вищі посади уряду Саддама склали більшість виграної коаліції його режиму.

Найбільш поширеними є два підходи до того, в чому саме полягала стратегія Саддама в розгортанні збройного конфлікту [5].

Перший, назвемо його концепцією політичного опортунізму, базувався на ідеї, що Ірак завдав удару по Ірану доки той був послаблений нестабільністю, що утворилася після Іранської революції задля отримання геополітичних переваг і нових можливостей в зовнішній політиці, дипломатії, сировинній та військових сферах.

Другий підхід полягає в концепції превентивної війни через острах Саддама щодо можливої дестабілізації власного режиму через зміну політичних наративів в постреволюційному і ісламізованому шіїтському Ірані. Упередженість Саддама підкріплювалася і тим, що він знав про величезну присутність гнобленого шіїтського населення саме в Іраку і вбачав загрозу просочування ісламських революційних ідей, що могли загрожувати його авторитарному правлінню. В останній візії війна повинна була згасити будь-які революційні впливи з боку Ірану.

Зазвичай, у випадку ірано-іракської війни наукова спільнота віддає перевагу другому, нейтралізаторському характеру війни [11].

Саддам не був нерозважливим фанатиком, чітко усвідомлюючи, що на реалізацію панарабського плану знадобляться ресурси і час. Революційні події в Ірані 1978 року ускладнили план Саддама, утворивши ідеологічну загрозу його панарабській мрії з Іраком на чолі. Режим аятолл протиставив значно вагоміший об'єднавчий ґрунт – теологічний, а його непримиренність і революційність поставили під загрозу не тільки майбутню візію Саддама, а і його чинний режим. Антиреволюційна і упереджувальна складова політики Іраку тимчасово затьмарила значно більшу ідеологему, але все ще залишалась всього лише її частиною. Превентивний антиреволюційний мотив став проявом захисту основи – режиму Саддама, з якого повинен був початись об'єднавчий чин Іраку.

На відміну від шаха що сповідував ідеї невтручання у внутрішньополітичні справи Іраку, режим аятолл вбачав важливим досягненням революції теократичну експансію з експортуванням нового режиму за кордон, а, отже, на територію Іраку під контролем автократа Саддама. Більш того, іракський режим мав приводи до алармізму, – араби шіїтського напрямку ісламу були більшістю населення Іраку, але найбільш гнобленою та усуненою від будь-яких важелів впливу на економічне, духовне і політичне життя країни. Після довгого періоду маргіналізації шіїтські опозиційні рухи набирали обертів, рекрутували все більше населення та сильно радикалізувались. 1977 року це проявилось в небачених до того масштабних протестах проти політики Саддама та проти режиму загалом. Ступінь масовості і динаміки опозиційних маніфестацій межували з повстанням [3]. Більш того, режим аятолл не приховував намірів просувати ісламську революцію в Ірак, транслював радіопередачі що закликали іракців, як цивільних, так і військових, вчинити революцію, щоб скинути чинний світський режим. З кожним роком міждержавна напруга посилювалась, а у 1980 році уряд Саддама звинуватив іранський режим у замаху на вбивство Таріка Азіза, що займав посаду віцепрем'єра Іраку. Іранські лідери, як то аятола Руххола Хаменеї також мав тісні

зв'язки з Мухаммадом Бакір ас-Садром, шіїтським аятоллою що був взірцевою фігурою для іракських шіїтів.

У дослідженні "Saddam Hussein's Ba'th Party: Inside an Authoritarian Regime" Д.Сассуна, детально розглядається роль елітарних структур та ЗМІ в Іраку, зокрема під час правління Саддама Хусейна. Автор аналізує внутрішню структуру та функціонування партії «Баас» в Іраку, яку очолював Саддам Хусейн, і висвітлює, як партія контролювала інформаційний потік в країні. Сассун в своїй роботі демонструє, що як Саддам Хусейн, так і його оточення вживали численні заходи для спотворення та контролю інформації. Налагоджена модель інформаційної асиметрії дозволяла Саддаму Хусейну маніпулювати даними та створювати спотворене уявлення про внутрішню та зовнішню ситуацію в країні. Він навмисно розповсюджував неправдиві звіти та спотворював факти, щоб зміцнити свою владу та підтримку у населення. Цей контроль інформації також мав на меті запобігти розповсюдженню незалежних думок, що могли б підірвати режим Саддама. Сассун зазначає, що Саддам Хусейн мав у своєму оточенні лоялістів, які активно маніпулювали інформацією, що потрапляла до нього, боячись втратити прихильність лідера у разі його невдоволення. Вони фальшували звіти про стан економіки, військову потужність та стан населення, що призводило до спотворення реальності та помилкових оцінок ситуації в країні з боку лідера. Більш того, військові і представники спецслужб під час війни з Іраном отримали значні привілеї, значно підваживши своє положення на щаблях політичного поля Іраку.

Спотворена інформація, що виникла внаслідок тривалої політики усталення режиму з ротацією еліт на все більш лояльних та мілітаризованих, в поєднанні з експансивним метанаративом що утворював сенси для існування режиму Саддама створили хибну картину реальності, від якої лідер Іраку відштовхувався в плануванні стратегічних кроків, що й вплинуло на ухвалення рішення про високу раціональність вторгнення в Іран.

У ході війни спостерігалися різні фази, характеризовані інтенсивними бойовими діями, масштабними військовими операціями та використанням конвенційних і неконвенційних тактик. Обидві сторони вели окопну війну, здійснювали ракетні атаки та повітряні удари. У конфлікті також були використана хімічна зброя, що призвело до значної кількості жертв. Протягом війни ні Іран, ні Ірак не здобули вирішальних перемог або значних територіальних досягнень. Фронтіві лінії залишалися відносно стабільними з періодичними наступами та контрнastупами. Міжнародна участь та підтримка відіграли помітну роль у війні. Ірак отримав широку військову та фінансову підтримку від різних країн, включаючи Сполучені Штати, Радянський Союз та кілька арабських держав. З іншого боку, Іран зазнав ізоляції через свою революційну політику і був підданий збройному ембарго.

Після восьми років бойових дій війна закінчилася в 1988 році за посередництвом Організації Об'єднаних Націй. Угода про припинення вогню ґрунтувалася в основному на резолюції Ради Безпеки ООН 598, яка закликала до негайного припинення ворожості та повернення до передвоєнних кордонів. Незважаючи на формальне припинення вогню, спорадичні прикордонні зіткнення і перестрілки тривали ще кілька років.

Відповідно до теорії закінчення війн Х.Гоманса, інформаційна асиметрія вплинула на початок війни, але протягом конфлікту лідери обох країн змогли піддати свою спроможність перемогти переоцінці та піти на переговори. Враховуючи абсолютний характер влади Саддама, він не вдався до політики широкої дисперсії у війні, а подавив усі осередки невдоволення всередині режиму за допомогою лояльних силових структур.

2.2. Режим Сталіна і Зимова війна

Після смерті Леніна в 1924 році, Й.Сталін виявився ключовою фігурою, яка очолила процес перебудови більшовицької партії та радянської держави. Використовуючи партійно-державний апарат і радянську бюрократію, яка поступово перетворилася на привілейовану касту управлінців, Сталін заснував систему, яка стала відома як сталінізм. Ранній сталінізм, який охоплював період з 1920-х до початку 1930-х років, суттєво вплинув на відносини між державою і суспільством в сталінському СРСР. Цей період характеризувався інтенсивними соціальними, політичними та економічними змінами, спрямованими на формування тоталітарного контролю держави над усіма аспектами життя суспільства.

Одним з головних аспектів раннього сталінізму було насильницьке зміцнення політичної влади Сталіна та консолідація контролю над партійним апаратом та державними інституціями. Крім політичного репресивного апарату, сталінський режим також активно впроваджував контроль над економікою та соціальними сферами. Великі промислові проекти, такі як індустріалізація та п'ятирічні плани, були запроваджені з метою перетворення СРСР на індустріальну супердержаву. Але ці процеси супроводжувалися масовими переселеннями сільського населення в міста, колективізацією сільськогосподарських угідь та іншими радикальними економічними заходами, які спричинили тяжкі соціальні наслідки, наприклад, голодомор 1932-1933 років в Україні.

Однією з головних цілей цих соціальних та економічних перетворень була централізація влади та забезпечення повного контролю держави над суспільством. Режим впроваджував пропагандистські кампанії, які намагалися створити культ Сталіна та утвердити його як неперевершеного лідера і наставника. Суспільство підкорялося ідеологічній індоктринації та приймало офіційну версію історії та політики, що відповідала інтересам

режиму. До середини 1930-х років Сталін зосередив у своїх руках повноту державної влади, виступаючи фактично одноосібним вождем радянського народу. Відчутний тиск та репресії поширилися від внутрішніх опозиційно-налаштованих кіл партії вниз на всі рівні радянського суспільства.

У випадку СРСР під керівництвом Сталіна, переможна коаліція означає групу осіб, підтримки яких Сталін активно шукав і на яких він покладався для збереження своєї влади. Ця коаліція включала передусім високопоставлених партійних чиновників, представників силових структур та впливових осіб в радянській бюрократії. Сталін стратегічно створював альянси та мережі покровительства в цій групі, пропонуючи нагороди та заохочення, щоб забезпечити їхню вірність. Завдяки забезпеченню підтримки переможної коаліції, Сталін ефективно консолідував свій контроль над партією та державою, зрештою зменшивши владу коаліції та централізувавши на собі прийняття рішень. Велику частину вигранної коаліції склали члени та кандидати в Політбюро Центрального Комітету ВКП (б) - найвищого органу колегіальної інстанції в СРСР : Лаврентій Берія обіймав посаду народного комісара з внутрішніх справ з 1938 року, був кандидатом до Політбюро, очолював Головне управління державної безпеки НКВС СРСР, що забезпечувало зовнішню розвідку та боротьбу з загрозами режиму всередині країни. В'ячеслав Молотов, член Політбюро, обіймав посаду народного комісара і міністра закордонних справ СРСР та головував у Раді народних комісарів СРСР в 1930—1941 роках. Климент Ворошилов, член Політбюро, народний комісар з військових і морських справ, нарком оборони СРСР. Також до складу Політбюро ЦК ВКП(б) обраного 22 березня 1939 року входили: А.А.Андрєєв, А.О. Жданов, Л.М. Каганович, М. І. Калінін, А. І. Мікоян, М. С. Хрущов.

До реального селекторату сталінського СРСР входили партійці, військові лідери та інші. Однак їхня фактична роль у процесі прийняття рішень та вибору лідера була обмеженою, оскільки Сталін контролював партійний

апарат та придушував будь-яке опозиційне або незгодне голосування. Реальний селекторат хоч і залишався широким, мав мало можливостей для самовизначення або активної участі в політичному процесі, оскільки Сталін ефективно маніпулював партійними механізмами для збереження контролю, що характерно для персоналістських автократій. Сталінська конституція, яка була прийнята в СРСР у 1936 році, мала за мету розширити селекторат і надати вигляд демократичності та народовладдя. Цей законодавчий акт представляв собою фундаментальний документ, що встановлював політичні, економічні та соціальні правила функціонування радянської держави. Важливою рисою Сталінської конституції були формальні гарантії прав та свобод громадян. Конституція заявляла про свободу слова, преси, зборів і покладала акцент на захист особистої власності. Однак, на практиці, ці права були обмежені тоталітарним характером режиму.

Дослідження розкривають механізми влади та динаміку взаємодії між переможною коаліцією та ширшим селекторатом у сталінському СРСР [20] [13]. Вони підкреслюють централізацію влади в руках Сталіна, придушення дисидентства та репресивну природу режиму.

У 1920-1930-х роках СРСР спирався на метанаратив комунізму та будівництва соціалістичного суспільства. Цей метанаратив був основоположним ідеологічним каркасом, на основі якого формувалися політичні, економічні та соціальні пріоритети режиму. Центральними елементами метанаративу були ідеї класової боротьби, пролетарської диктатури та будівництва соціалізму. Метанаратив також включав ідею світової революції, що мала сприяти поширенню комунізму на всіх континентах. Сталінський режим використовував цей метанаратив для мобілізації населення, легітимації своєї влади та створення єдиного ідеологічного фронту.

Політична експансія СРСР також відбувалася на основі комуністичного метанаративу. Наприклад, вплив СРСР на створення та контроль над Комінтерном (Комуністичним Інтернаціоналом) – міжнародною організацією,

яка координувала діяльність комуністичних партій у різних країнах. Радянська влада активно пропагувала комуністичну ідеологію та розповсюджувала свої політичні принципи через Комінтерн. Це дозволяло СРСР здобувати вплив на внутрішні справи інших країн і формувати комуністичні рухи.

Офіційний СРСР виправдовував збройні експансії різними ідеологічними аргументами, такими як "захист революції", "боротьба з імперіалізмом" та "пролетарська міжнародна солідарність". Сталінська пропаганда наголошувала на необхідності поширення комуністичної ідеології та встановлення контролю над територіями, щоб забезпечити безпеку й успіх соціалістичного будівництва.

Тімоті Снайдер розглядає вплив метанаративу комунізму на стратегію і політику СРСР по відношенню до Європи протягом правління Сталіна [25]. Снайдер наголошує, що СРСР використовував комуністичний метанаратив як інструмент для впровадження своїх інтересів у Європі. Зокрема, він звертає увагу на приклади політичних інтервенцій, формування союзництва та економічного впливу, що відображали пріоритети та цілі СРСР.

На другу половину 1930-х років Сталіна зміг повністю убезпечити своє політичне виживання і домінування. Шляхом репресій, створення атмосфери вічної оборони «успіхів революції» від внутрішніх та зовнішніх ворогів, сталінський режим зміг максимально атомізувати суспільство та знищити будь які загрози своїй владі серед нелояльного населення [2]. Для остаточного закріплення власної влади Сталін провів репресивну кампанію, що отримала назву «Великий Терор». Аналізуючи наслідки великих репресивних кампаній крізь призму теорії селекторату, можна стверджувати, що Сталіна провів ротацію та звуження виграшної коаліції, ліквідувавши реальних і можливих претендентів на верховну політичну владу в країні. Події 30-х років призвели до заміни політичних акторів, що мали достатню політичну вагу для загрози Сталіну на вірних лідеру лоялістів [18]. Роберт Конквест описує механізми терору в СРСР та його вплив на зміст інформації, що передавалася до верховного лідера. Він стверджує, що страх перед репресіями стимулював

керівників партійного апарату та інших посадовців до самоцензури та подання Сталіну спотвореної інформації [6]. Це було зумовлено бажанням відповідати очікуванням Сталіна та уникненням негативних наслідків, пов'язаних з неприпустимими висновками чи критикою.

У 1930-х роках радянська пропаганда в СРСР розвивалась і змінювалась відповідно до політичних та ідеологічних цілей сталінського режиму. Пропаганда була одним із головних інструментів впливу на суспільство та формування образу СРСР як потужної держави. Пропаганда ставила СРСР у центр світової революції. Радянська пропаганда намагалась просувати модель соціалізму та комунізму як альтернативу капіталістичній системі. Експансивний метанаратив СРСР в сталінському режимі 30-х років набув величезної актуальності. Сталін та його уряд активно прагнули розширити вплив СРСР на світову сцену та зміцнити свою геополітичну позицію. Це включало підтримку комуністичних рухів у інших регіонах світу, зокрема в Іспанії та Китаї. Сталінський режим намагався показати свою міць, впевненість та непохитність, а також демонструвати здатність СРСР до розширення своєї сфери впливу. Це було важливим елементом внутрішньої і зовнішньої легітимації режиму [22].

Радянсько-фінська війна, вона ж «Зимова війна», що тривала з 30 листопада 1939 до 13 березня 1940 року, зазвичай розглядається як невід'ємна частина Другої світової війни.

Росія, володіючи Фінляндією протягом століть, розглядала її як свою історичну територію та сферу впливу, необхідну для відновлення свого імперського статусу. З іншого боку, Фінляндія, з урахуванням російського завоювання її території в 1809 році, періоду русифікації за царату та втручання комуністичної Росії у свою громадянську війну, бачила новий радянський уряд як потенційну загрозу своєї незалежності [1].

Під впливом часу ставлення обох країн до Дорпатського договору змінилися. До 1939 року фіни були незадоволені його умовами, але поступово звикли та задовольнялись новим укладом. СРСР з моменту укладання договору вважав його принижуючим та кон'юнктурно обумовленим, але покладався на ліві сили всередині Фінляндії в очікуванні неодмінної революції, що призвела б до возз'єднання з СРСР. Однак зміна світового порядку, набуття могутності і провадження експансії Третім Райхом змусили радянське керівництво переглянути ставлення до умов Дорпатського договору.

Секретний протокол до пакту Молотова-Ріббентропа, підписаного між Радянським Союзом та Німеччиною у серпні 1939 року, маркував сфери впливу обох країн, де СРСР мав можливість розвинути гегемонію над Литвою, Латвією, Естонією та Фінляндією, відновивши кордони колишньої царської імперії. Німеччина швидко вдалась до втілення покладених на неї пактом можливостей, розгорнувши анексію західної Польщі. Радянське керівництво прийняло рішення форсовано реалізовувати плани експансії керуючись побоюванням, що у разі бездіяльності СРСР на момент німецьких дій у Європі, Райх може сприйняти відсутність радянської експансії як сигналізацію слабкості та неспроможності СРСР вести активні бойові дії [27]. Радянський Союз розпочав нову хвилю маніфестації зовнішньої легітимації шляхом нав'язування власної волі меншим державам і націям, як це сталось з Литвою, Латвією та Естонією. Фінляндія залишилась єдиною балтійською силою, що протистояла радянській гегемонії [4].

Хоч маніфестація спроможності і була важливим чинником агресії проти Фінляндії, радянський уряд продовжував реалізовувати експансіоністську політику, що буде засвідчено вже після завершення Другої світової війни у Європі. Свідченням щодо імперської складової радянської експансії слугує вимога до Фінляндії надати СРСР контроль над морськими базами Фінляндії у Балтійському морі.

Окрім реваншистського погляду на Фінляндію як на свою колишню територію, Радянський Союз був стурбований втратою російських позицій у

Балтійському морі, що підживлювалась Англо-Німецьким морським договором, що дозволив Райху розширити флот, ставлячи під загрозу доступ СРСР до Атлантики [21].

Після марних дипломатичних зусиль, терпіння СРСР вичерпалося 9 листопада, коли переговори зірвалися. Хоча радянське керівництво могло просто розпочати нові переговори у будь-який інший час, невдача в отриманні хоча б невеликих поступів від свого маленького сусіда маніфестувала радянську державу слабкою на світовій арені і сигналізувала про її військову нездатність [27].

Глибока усталеність автократії Сталіна, репресії та ротація еліти та комплекс пропагандистських наративів вплинули на прорахунок Сталіна як щодо спроможності радянських сил на швидку перемогу, так і на сприйняття сили опору Фінляндії. Стабілізований режим єдиновладдя Сталіна вирізнявся від своєї ранньої формації глибокою заміною ефективних представників селекторату на лояльних. Масовий терор попередніх років змінив склад ефективних та освічених представників збройних сил і спецслужб на лояльних представників селекторату [6]. Виграшна коаліція, а отже верхівка Центрального Комітету, вбачаючи загрозу репресій, могла обмежувати себе в наданні Сталіну інформації що підривала довіру до них як ефективних очільників своїх галузей [18]. Після успішної та швидкої польської кампанії Сталін був впевнений, що Радянському Союзу легко вдасться захопити Фінляндію. Сталін відкинув зауваження начальника генерального штабу Червоної Армії генерала Шапошнікова що до неспівставності природних географічних умов Польщі та Фінляндії, натомість дослухався до Жданова, що запевняв про достатність сил лише ленінградської групи військ. Такий висновок Жданов зробив з двох суджень По-перше, він вважав армію Фінляндії здатною вистояти лише «символічну» оборону, але приреченою на поразку в хоч трохи тривалій боротьбі. По-друге, Жданов був впевнений у хиткості буржуазного уряду Фінляндії та запевняв, що фінський пролетаріат стане на бік Червоної Армії як тільки Радянський Союз розпочне вторгнення.

Генерал Мерецков, командує лєнінградською групою військ публічно заявляв що кампанія займе щонайбільше два тижні, тоді як в приватних бесідах нарікав на складний рельєф фінської місцевості і підкреслював неможливість швидкої перемоги [33]. У промові, виголошеній перед Верховною Радою СРСР у жовтні 1939 року, міністр закордонних справ СРСР В'ячеслав Молотов заявив що непевні часи надають Радянському Союзу "не тільки право, але й обов'язок... вжити серйозних заходів для зміцнення своєї безпеки» [1].

Загальна політика тертя, започаткована Сталінім, продукувала інформаційну асиметрію, де різні відомства Радянського Союзу не могли співставити адекватні данні щодо власної спроможності [34]. Несприйняття можливостей фінського опору підживлювалось колоніальною оптикою на Фінляндію, що властиво державам з експансивним імперським наративом [26]. Видання радянською верхівкою бажаного за дійсне було відголоском тривалої більшовицької пропаганди: ще 1938 року радянські газети інформували про революційно налаштованих фінських селян що чекають на можливість «швидко повернути зброю» проти фінського уряду. Радянські інформаційні агенства повідомляли про зростання напруги у фінському суспільстві через колосальну класову нерівність. Кореспонденти ТАСС в Гельсінкі писали, що фінський робітничий клас перебуває на межі збройного повстання, а у разі інтервенції Радянського Союзу фінські «маси» готові зустрічати солдатів Червоної Армії з радянськими прапорами та квітами [32].

За хибної оцінки спроможностей СРСР та Фінляндії вторгнення видавалося раціональним кроком зі значно меншим співвідношенням витрат та ризиків, ніж продовження переговорних процесів та відсутність демонстрації збройної потуги Радянського Союзу.

СРСР розпочав масштабне вторгнення на Фінляндію з метою швидкої перемоги над фінськими оборонцями та примусу їх погодитися на територіальні вимоги СРСР. Однак, Фінська армія, незважаючи на значну чисельну та вогневу перевагу противника, виявила наполегливий опір та

застосовувала ефективні тактики партизанської війни. Суворі зимові умови та використання природного ландшафту Фінляндії, такого як ліси та замерзлі озера, допомогли фінським солдатам. Протягом війни Радянський Союз здобув початкові територіальні успіхи, але зіткнувся з несподіваними труднощами у прориванні фінських оборонних ліній. Фінські сили завдали важких втрат радянським військам та успішно захищали стратегічно важливі позиції. Битва під Суомуссалмі та битва під Тайпале стали відомими прикладами фінського опору та військових успіхів. З розвитком подій міжнародний тиск на Радянський Союз зростає. У березні 1940 року було підписано Московський мирний договір, який завершив конфлікт. Договір змусив Фінляндію відступити частину територій СРСР, зокрема деякі райони Карелії та всю область Печенга. Крім того, Фінляндія зобов'язана була надати СРСР в оренду півострів Ганко як військову базу. Незважаючи на втрати територій, Фінляндія змогла зберегти свою незалежність, що було значимим досягненням, враховуючи початкові цілі СРСР. Відповідно до теорії Гоманса, війна була завершена вимушеною переоцінкою військової потужності обох держав.

2.3. Режим Путіна і повномасштабне вторгнення в Україну

Політичний режим Владіміра Путіна пройшов довгий шлях еволюції з 2000 року, коли той успадкував недосконалу демократію (flawed democracy) з медіамагнатами, фальшивими виборами та деморалізованим внаслідок двох економічних криз і розпаду Радянського Союзу суспільством. Перші 12 років його правління, включаючи чотири роки президентства Дмитрія Медведєва, були поступовою трансформацією цього спадку в інформаційну автократію. За визначенням Д.Трісмана, у таких системах режим не вбиває або ув'язнює тисячі своїх політичних опонентів. Замість цього він контролює мас-медіа, дозволяючи критикам публікуватись у засобах масової інформації з

невеликою аудиторією. Він проводить вибори, але приховано керує ними, щоб забезпечити перемогу. Політична опозиція стикається з переслідуванням та маргіналізацією, але не забороняється. Лідер створює уявлення про компетентність та служіння громадськості, намагаючись забезпечити високий рівень підтримки, уникнувши насильницького мовлення або видимого репресивного впливу, що може підривати цей образ. У міжнародному плані такі диктатори використовують корупцію в міжнародних установах для залучення союзників та накопичення важелів впливу.

Владімір Путін шляхом перерозподілу приватних благ купував лояльність вигранної коаліції – олігархів, та селекторату – чиновників, військових, представників спецслужб. Номінальний селекторат також не залишався осторонь. Росія як петродержава залишала великий запас фінансових ресурсів для утворення суспільних благ внаслідок нафтового буму 2000-х. Перебуваючи на посаді Путін зміг централізувати державну владу: відмінив обрання губернаторів, обмежив їх повноваження, звів до мінімуму свободи і повноваження суб'єктів федерації. Олігархічний селекторат наділяв Путіна медіапідтримкою та лояльністю, Путін як лідер наділяв селекторів та коаліцію корупційними приватними благами, впливом на законодавчу гілку влади, звільняв від судових переслідувань та розподіляв державні ресурси.

З часом Путін пішов на зміцнення та убезпечення свого політичного виживання, звужуючи вигранну коаліцію та проводячи її ротацію. Путін трансформувал залежність лідера від коаліції у залежність коаліції від лідера, надавши російським олігархам вибір між політичним підпорядкуванням і переслідуванням або вигнанням. Після арешту олігарха Ходорковського та вигнання олігарха Березовського Путін упевнився в тому, що перерозподіл сил не підірвав його положення: після націоналізації компанії колишніх олігархів зросли в ціні. Протягом наступних трьох років російські акції були потроєні у ціні, а прямі іноземні інвестиції зросли в чотири рази. Політичні консультанти, які керували виборчими кампаніями Путіна також втратили довіру лідера, коли здалися занадто лояльними колишньому президенту

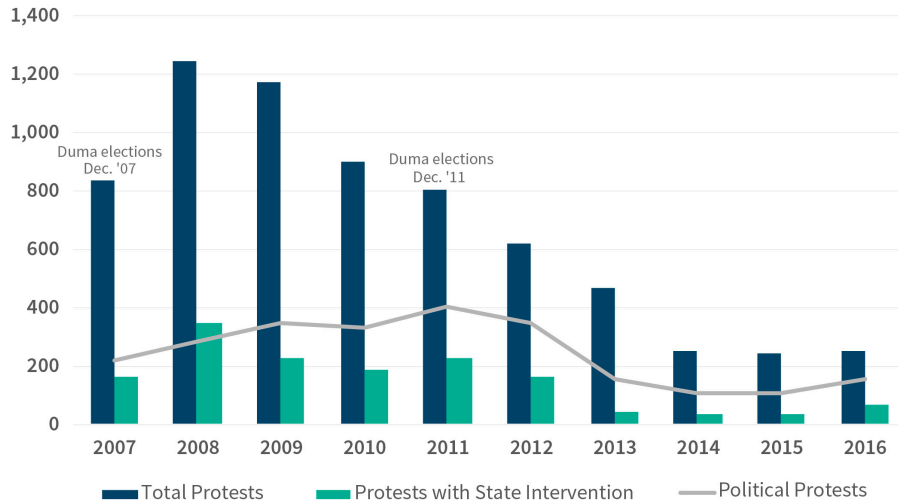
Медведеву та не змогли передбачити та попередити масові протести 2011-2012 років. З 2012 року Путін почав замінювати колишніх економістів 2000-х років на лояльних технократів. Серед олігархів в коаліції залишились найлояльніші: І.Сечін («Роснефть»), А.Міллер («Газпром»), Г.Греф («Сбербанк»), Н.Токарев («Транснефть»), С.Чемезов («Ростех»). Кожен з представників олігархічної групи виконував накази президента в підконтрольній йому сфері, будь то державній чи економічній: Чемезов займався розвитком військово-промислового комплексу, Греф гарантував стабільність головного банку Росії, Міллер контролював газовий ресурс etc. Політична вага «держолігархів» зменшувалась на користь технократів, що не мали політичних амбіцій та не лобіювали інтереси компаній. Вплив олігархи зберігали тільки в наданих їм секторах, вплив на формування політичного життя Росії скоротився. Путін також вивів зі складу коаліції і экс-президента та экс-прем'єра Медведева, він зайняв посаду заголови Ради Безпеки РФ. Путін продовжував спиратись на приватний бізнес, позбавляючись впливу олігархів які допомогли йому зайняти посаду президента. Надаючи послуги Путіну, власники приватних компаній змогли отримати політичну вагу: компанія А.Ротенберга будувала Кримський міст, що зводився після окупації Криму, а отже Ротенберг ризикував підпасти під західні санкції. Є. Прігожин надавав Путіну послуги ботоферм для кібератак, а також керував найманцями що поширювали вплив Росії в країнах Африки та на Близькому Сході. Ю.Ковальчук надавав послуги контролю над медійним ресурсом - він володів головним медійним холдингом «Национальная Медиа Група», в яку входять головні телевізійні канали, онлайн платформи та друковані ЗМІ. Головна відмінність «держолігархів» від керівників приватних компаній полягає в тому, що перші більш інтегровані з Заходом через володіння великими міжнародними корпораціями, тоді як власники приватних компаній більш автономні. Віддалення «держолігархів» від Путіна супроводжувалось загостренням антизахідної риторики.

Після протестів, що вибухнули 2017 року проти порушення громадянських прав, Путін все більше звертався до служб безпеки та поліції. Таким чином, в коаліції політичну вагу отримали лояльні силовики. Найбільш впливовими з них стали: А.Бастрикін, Голова Слідчого комітету РФ, С.Наришкін, Директор Служби зовнішньої розвідки РФ, та Н.Патрушев, Секретар Ради Безпеки РФ. На відміну від Бастрікіна та Нарішкіна, Патрушев як Секретар Радбезу не мав силового ресурсу, але спромігся перетворити раніше дорадчий орган (Радбез) на головний механізм комунікації президента що до державних рішень. Рада Безпеки перейняла на себе розгляд більшості концепцій державної політики: екологічна доктрина, продовольча безпека, енергетичні стратегії, а також воєнна та політична доктрина Російської Федерації. Саме Бортніков та Патрушев звітували Путіну що масові заходи протесту 2019 року інспіровані та фінансуються країнами Заходу. З часом, антизахідна та антиліберальна риторика з боку очільників силових структур посилювалась. Силовики отримали більше можливостей і ресурсів, а режим все більш трансформувалася з інформаційної автократії в класичну диктатуру. У наступні роки спостерігалось зростання фальсифікацій і маніпуляцій на виборах, перешкоджання політичній опозиції, становлення «Єдиної Росії» як «партії влади» і посилення обмежень для громадянського суспільства. Вплив спецслужб розширився, коли Путін заповнив ключові політичні та економічні посади своїми довіреними особами.

Схема 3.

Динаміка протестів в Росії з 2007 по 2016 рік

Figure 1: Protests in Russia (2007–2016)

Source: Data collected by the author as part of the broader project funded by the Office of Naval Research under the Minerva award N00014-15-1-2788.

Note: State intervention involves arrests, involvement of police in containing protests, application of force for dissolving protests, and other forms of protest disruption. Data on protests was collected from namarsh.ru (Protest News section). The namarsh.ru website systematically aggregates information about protests from its own network of regional representatives and from press and online reports. The namarsh.ru source has been utilized in other Russian protest datasets.

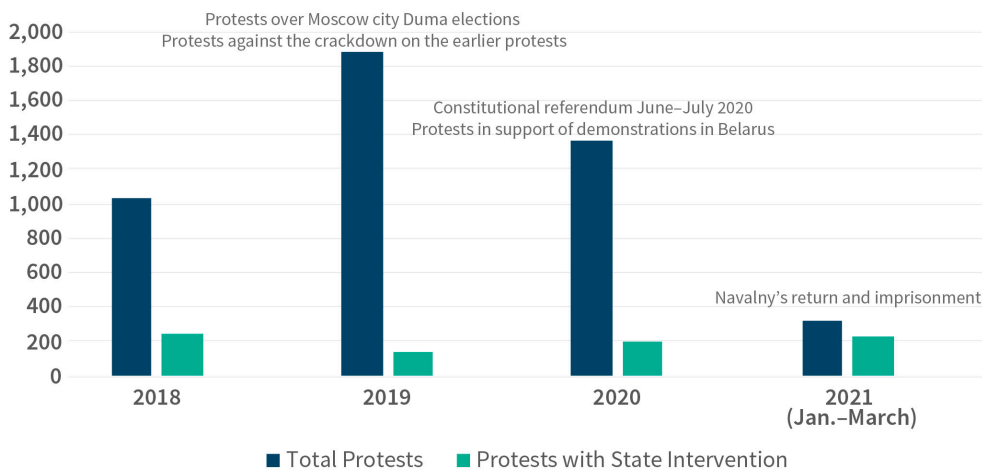
CSIS | EUROPE, RUSSIA, AND EURASIA PROGRAM

<https://www.csis.org/analysis/repression-trap-mechanism-escalating-state-violence-russia>

Схема 4.

Динаміка протестів в Росії з 2018 по 2021 рік

Figure 2: Protests in Russia (2018–2021)

Source: "The Armed Conflict Location and Event Data Project: Dashboard," ACLED, <https://acleddata.com/dashboard/#/dashboard>.

CSIS | EUROPE, RUSSIA, AND EURASIA PROGRAM

<https://www.csis.org/analysis/repression-trap-mechanism-escalating-state-violence-russia>

У 2020 році Росія пережила ще один різкий виток автократизації, з конституційною реформою в 2020 році і безпрецедентною хвилею репресій до і після виборів до Держдуми у вересні 2021 року. Успіх автократизації утвердив і без того всемогутнє становище Володимира Путіна. Інституційні стримування і противаги були зметені, незалежна судова система повністю перестала існувати. Селектори з бізнес-еліти, роками тісно переплетені з державою, перестали бути противагою лідеру. Горизонтальні структури між державою і суспільством, такі як політичні партії та громадські організації, систематично ліквідовуються. Протягом десятиліття парламент і держава створили всеосяжний корпус репресивного законодавства. Це включає в себе закон про «іноземних агентів», законодавство, що обмежує свободу інформації та зібрань, а також обмеження «екстремістських» і «небажаних» організацій.

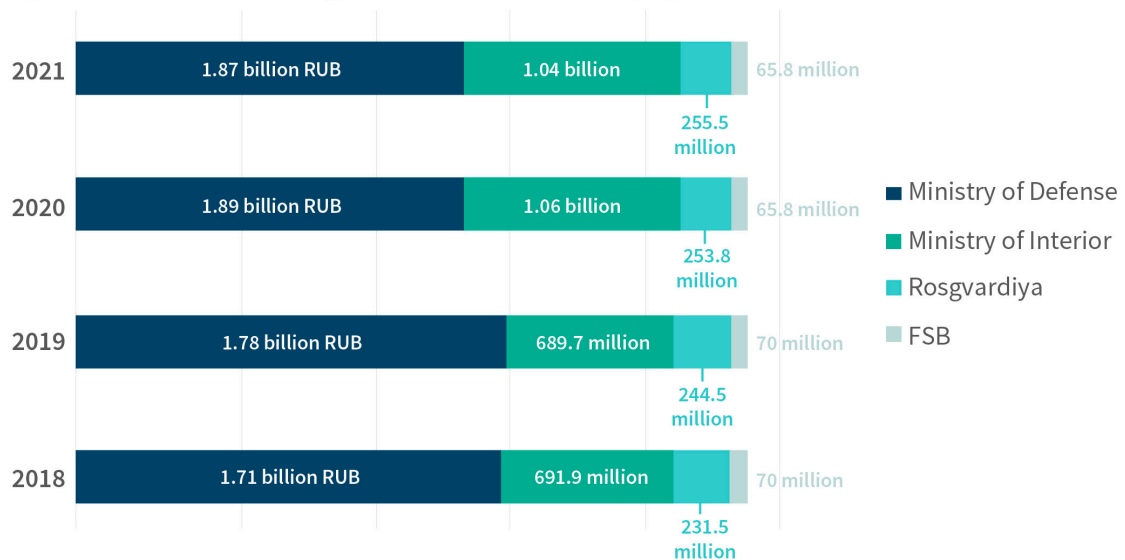
Реорганізацію опори режиму на силовиків підтверджує не тільки ротація еліти, а й виділення коштів на внутрішню безпеку режиму. За даними CSIS, за останні роки зросли Федеральна служба безпеки (ФСБ), Служба безпеки президента (СБП), Слідчий комітет (СК) і Генеральна прокуратура. У 2020 році понад десяту частину заявлених державних витрат було спрямовано на внутрішню безпеку¹, тоді як сукупний бюджет внутрішньої безпеки та оборони становив майже 30% національного бюджету Росії. У федеральному бюджеті на 2020 рік витрати Міністерства оборони були найвищими серед усіх силових відомств – 1,89 трлн. рублів (\$28,2 млрд). Примітно, що бюджет Міністерства внутрішніх справ був збільшений до 1,06 трильйона рублів (15,8 мільярда доларів), досягнувши рівня федеральних асигнувань, порівнянного з тим, який був до реорганізації МВС у 2016 році, що свідчить про те, що держава вирішила щедро інвестувати в внутрішні інститути безпеки, включаючи поліцію. Бюджет «Росгвардії» (національна гвардія, підрозділ МВС) також поступово зростав з моменту її створення в 2016 році, досягнувши 254,8 млрд. рублів (\$3,8 млрд) у 2020 році. Кількість російських

силовики зросла на 10% з 2014 року, при цьому об'єднаний особовий склад МВС і Росгвардії перевищив чисельність діючих оборонних кадрів [19].

Схема 5.

Зростання асигнувань у органи безпеки з 2018 по 2021 роки

Figure 3: Annual Federal Assignations to Russia's Security Agencies

Source: Federal Law No. 362-FZ, "On Federal Budget for 2018 and Planned Budget for 2019 and 2020", adopted on May 12, 2017, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_284360/#dst0; Federal Law No. 459-FZ, "On Federal Budget for 2019 and Planned Budget for 2020 and 2021," adopted on November 29, 2018, http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_312362/#dst0.

Note: The real budget figures may differ as some of the defense/security expenditures are classified. Furthermore, the approved budgets do not take into consideration the rate of inflation. Even as the budget grows, the purchasing capacity does not increase uniformly with it.

CSIS | EUROPE, RUSSIA, AND EURASIA PROGRAM

<https://www.csis.org/analysis/repression-trap-mechanism-escalating-state-violence-russia>

Кінець олігархії також змінив медіа-ландшафт, який характеризувався великою свободою в 1990-х роках. Зараз ЗМІ є повністю лояльними режиму та репрезентують режимний метанаратив. Головними його аспектами стали:

Імперіалізм, мессіанство та «російська невинність»: ця засада базується на ідеї, що Росія є світовою супердержавою, яка має моральне право історичного місіонерства та розповсюдження своїх цінностей. Це включає

імперські амбіції та претензії на вплив у сусідніх країнах, особливо в колишніх радянських республіках. Російська пропаганда активно пропагує ідею "російської невинності", намагаючись змалювати Росію як жертву зовнішнього ворожого впливу, особливо з боку Заходу.

Протистояння з Заходом: наратив підтримує ідею активного протистояння з інтересами Заходу, зокрема з США та Європейськими країнами. Російський наратив стверджує, що Захід намагається обмежити вплив Росії та підірвати її суверенітет.

У рамках цього наративу, Росія визначає себе як жертву агресивних дій Заходу, особливо в контексті геополітичних зон конфліктів. Наприклад, режим вважає, що підтримка сирійського режиму Асада та продовження війни в Сирії є відповіддю на спроби Заходу втручатися в справи інших країн та зазіхати на сферу впливу Росії.

Протистояння з Заходом використовується для мобілізації національної підтримки, утвердження суверенітету та внутрішньої стабільності. Наратив надає підставу для прийняття жорсткої зовнішньополітичної позиції, включаючи збереження впливу у сусідніх країнах та активне захист російських інтересів у світі.

Консерватизм: наратив відображає підтримку традиційних родинних цінностей, орієнтацію на консервативну мораль та відхід від ліберальних ідей, зокрема щодо прав ЛГБТ+ спільноти. Консервативний наратив підкреслює значення збереження культурної ідентичності, релігійних цінностей та стабільності. Він наголошує на значущості традиційних структур суспільства, таких як сім'я, і відстоює консервативні погляди на роль жінки, сексуальність, шлюб та розподіл ролей у суспільстві. Режим використовує консервативний наратив для підтримки своєї легітимності та зміцнення своєї політичної бази. Наратив сприяє формуванню

консервативного електорату та підтримці режиму, пропагуючи ідею захисту традицій та боротьби проти західної "ліберальної агресії".

Антидемократизм та антилібералізм: наратив активно критикує принципи демократії та лібералізму, розглядаючи їх як загрозу для російського суспільства та суверенітету. Путінський режим аргументує, що сильне централізоване управління є більш ефективним для Росії, а демократія та інститути громадянського суспільства можуть призвести до хаосу і втрати контролю. Наратив наголошує на потребі стабільності та рішучого керівництва, які вважаються ключовими для забезпечення національної безпеки та зміцнення впливу Росії як світової супердержави. Він підкреслює важливість вертикалі влади та обмеження політичних свобод і прав громадян. Режим використовує антидемократичний наратив для легітимізації своїх авторитарних практик, обмеження політичної опозиції та незалежних ЗМІ. Наратив передбачає, що демократія може призвести до "колапсу" і створення безладу, а влада повинна знаходитись у руках сильного лідера, який може забезпечити стабільність і порядок.

Пассеїзм: наратив підкреслює пріоритет стабільності та безпеки перед реформами та прогресом. Він базується на поширеному страху перед хаосом і нестабільністю, які можуть виникнути внаслідок політичних змін.

Політичний наратив пассеїзму аргументує, що швидкі реформи та політичні зміни можуть порушити соціальну і економічну стабільність, спричинити розлад і погіршення умов життя громадян. Наратив передбачає, що збереження існуючого порядку та уникаючи раптових змін, Росія може забезпечити безпеку та стабільність для свого народу. Використовується владою для легітимізації своїх політик та рішень, особливо тих, що спрямовані на збереження статус-кво і контроль над суспільством. Він також може слугувати як оправдання для обмеження політичних прав та свобод, які можуть бути сприйняті як загроза стабільності.

«Культ сили» наголошує на важливості сили, престижу та ефективності. Він ставить акцент на демонстрації військової потужності та використанні сили для досягнення політичних цілей. Культ сили проявляється через проведення різних військових операцій та конфліктів, таких як війна в Чечні, анексія Криму, проксі-війни на Донбасі, окупація Придністров'я, війна з Грузією та інші випадки, де Росія прагне зміцнити свою роль як світової супердержави.

Цей наратив служить різним цілям. По-перше, він може бути спрямований на зміцнення внутрішнього легітимітету та підтримку національного об'єднання шляхом показу сили та успішних військових операцій. По-друге, він має за мету викликати враження Росії як непереможної та непохитної сили, що спонукає інші країни до обережності та уникання конфронтації. Наратив сили сприяє зростанню напруженості в міжнародних відносинах, підштовхувати до збройних конфліктів та порушень міжнародного права.

"Фортеця в облозі" є одним з наративів, який інкорпорується в політичну риторику Росії. Цей наратив висуває ідею, що Росія оточена ворожими силами, які намагаються послабити її вплив та завдати шкоди. Він сприяє посиленню внутрішньої безпеки та контролю, а також може використовуватися для обґрунтування зовнішньополітичної агресії.

За цим наративом Росія ставить себе в ролі облогованої країни, що вимагає збереження сильної централізованої влади та розширення оборонної потужності. Існування ворожих зовнішніх сил стає підставою для управління інформаційним простором, зміцнення контролю над засобами масової інформації та обмеження політичної опозиції під претекстом національної безпеки.

"Фортеця в облозі" може також послужити оправданням для зовнішньополітичних дій, включаючи агресивну розширену позицію та втручання в сусідні держави. Він підкреслює необхідність захищати російські

інтереси за межами країни і легітимізує дії, спрямовані на підкорення або контроль над територіями, що вважаються важливими з погляду геополітики.

Після протестів 2011-2012 років, режим Путіна почав реорганізовувати свою легітимацію. Консервативний та націоналістичний поворот російського керівництва став стратегічною відповіддю на загрозу масових заворушень. Російські владні структури протиставили вимозі права голосу та прояву гідності тезу про велич Росії, її особливий цивілізаційний статус та місію збереження історичних традицій та православних цінностей. Ця позитивна пропозиція була посилена тезою про занепад західної цивілізації, виявом якої є гегемонія на Заході ліберальних цінностей та практик, що не відповідають традиційним нормам, спрямованим на сімейні цінності, які були проголошені єдиним гідним прикладом для наслідування. Таким чином, російські політичні еліти протиставили західному лібералізму російський націоналізм, традиціоналізм та антилібералізм.

Війна Росії проти України розпочалася 20 лютого 2014 року одразу після перемоги Революції Гідності та втечі з країни проросійського президента Віктора Януковича. Російські військові без розпізнавальних знаків захопили адміністративні будівлі, заблокували українські військові частини та відключили українське телебачення. 18 березня 2014 року російська окупаційна влада провела фейковий референдум про статус Криму. Так званий референдум суперечив Конституції України та основоположним нормам міжнародного права і не був визнаний міжнародною спільнотою. Після антиконституційного референдуму Росія в односторонньому порядку проголосила Крим частиною Російської Федерації.

Схема 6. Конфлікти за участю РФ провокують зростання підтримки Путіна

Putin Approval Remains High Throughout Ukraine Invasion

Share of Russians approving/disapproving of the performance of President Vladimir Putin (in %)

1,000+ Russians surveyed per month (personal interviews)

Source: Levada Center

Рейтинг підтримки Путіна зростає відповідно до збройних інтервенцій Росії

<https://www.statista.com/chart/28383/putin-approval/>

Окупація Криму стала приводом для масової підтримки Путіна в Росії. Вона підкреслила його образ сильного лідера, який захищає російські інтереси та

відновлює велич Росії. Це допомогло Путіну зміцнити свою владу та легітимізувати свої дії всередині країни, розширити номінальний селекторат, спричинивши в Росії хвилю націоналістичного патріотизму та націоналістичного об'єднання. Вона підкреслила імперські амбіції Росії та відновлення російської величі, що стало ключовим елементом політичного наративу. Російська окупація стала прецедентом для подальшого розширення російського впливу та анексії інших територій, зокрема Східної України. Вона викликала обурення та засудження з боку багатьох країн, але також дала Путіну відчуття, що він може просувати свої імперські амбіції без серйозних наслідків. Після анексії Криму Росія підпала під санкції країн Європи та Сполучених Штатів Америки, що тільки підтримало метанаратив про протистояння з Заходом.

12 квітня 2014 року російські війська під контролем офіцерів російських спецслужб захопили українські міста Слов'янськ, Краматорськ і Дружківка на Донеччині. РФ вдалася до спроби дестабілізації Харкова та Одеси, але зазнала поразки. В травні 2014 року проксі-сили Росії провели аналог кримського референдуму про утворення так званих «Донецької Народної Республіки» та «Луганської Народної Республіки» на окупованих територіях України. Голосування на референдумі проходило під наглядом озброєних груп, без незалежних спостережних місій та поза будь-яким законодавством. Україна намагалася захистити свою територіальну цілісність та провести операцію з відновлення контролю над Донбасом. Вона розпочала антитерористичну операцію (АТО), спрямовану на припинення збройного протистояння та відновлення контролю над територією. Однак, ця операція складалася з бойових дій, які тривали протягом тривалого періоду. Україна також звернулась до міжнародного співтовариства для підтримки та допомоги. Вона активно співпрацювала з партнерами з Європейського Союзу, США та інших країн, щоб залучити підтримку та санкції проти Росії. Крім того, Україна звернулася до міжнародних судових інстанцій, зокрема до

Міжнародного кримінального суду, з метою звільнення відповідальності за злочини, що були скоєні на території окупованого Донбасу.

Україна також намагалася знайти політичне врегулювання конфлікту шляхом переговорів та Мінських угод, які були підписані у 2014 та 2015 роках, не маючи достатньої потужності та підтримки для повернення окупованих Росією територій. З моменту укладення Мінських домовленостей у 2014 та 2015 роках було багато порушень з боку сепаратистів та російських військових. Це включало продовження бойових дій, обстріли, відмову від зняття важкого озброєння та перешкоди у встановленні контролю над кордоном.

Під час перебування на карантині в розпал пандемії Covid-19, Володимир Путін ще більше звужив коло контакту з представниками коаліції. У липні 2021 року Путін випустив есе про «історичну єдність росіян та українців», що було написане під час пандемічної ізоляції Путіна з Юрієм Ковальчуком. Директор ЦРУ Б.Бернс у квітні 2022 року заявив, що «апетит Путіна до ризику зріс у міру посилення його впливу на Росію. Коло його радників звужилося, і в цьому вузькому колі ніколи не ставили під сумнів його судження або його майже містичну віру в те, що його доля полягає у відновленні сфери впливу Росії». До літа 2021 році серед путінської силової частини виграшної коаліції утворився консенсус що до необхідності вторгнення в Україну в якості «упереджувального удару в бік Заходу». 17 грудня 2021 року, С.Лавров, Міністр Закордонних Справ Російської Федерації разом зі спеціально скликаною робочою групою висунули НАТО набір ультимативних вимог в якості останнього дипломатичного кроку. Росія вимагала від Альянсу відступу від чинних кордонів до меж 2007 року, а також гарантувати нерозміщення озброєння та військ в жодній з країн радянського блоку. Ультиматум був відкинутий [17].

У 2022 році Путін ініціював повномасштабне вторгнення в Україну, оголосивши про початок "спеціальної військової операції" на Донбасі 24 лютого о 5 ранку. Він пригрозив Заходу і наказав українській армії «роззброїтися і йти додому». Основними цілями «спецоперації» Путін оголосив «демільтаризацію», «денацифікацію» України та «звільнення Донбасу». Основними чинниками, що вплинули на прийняття рішення про розв'язування війни можна назвати наступні фактори:

1. Путін прагнув відновити вплив Росії на Україну і запобігти подальшій інтеграції із західними інституціями.
2. Путін почав втрачати важелі впливу на Україну, коли новий український уряд обмежив роботу пропагандистських агентств та інших російських проксі-структур. Зусилля українського уряду з протидії російському впливу, включаючи обмеження діяльності ЗМІ проросійського депутата і олігарха Віктора Медведчука, послабили здатність Росії формувати українську політику і громадську думку. Ця втрата важелів впливу могла вплинути на рішення Путіна про вторгнення як засіб відновлення контролю над політичним ландшафтом України.
3. Довготривала ротація еліти у військових та розвідувальних службах створила відповідне інформаційне поле, в якому застосування сили є найкращим варіантом [10]. Ця зміна у складі російської еліти могла сприяти формуванню більш яструбиного політичного середовища, в якому військове втручання розглядалося як найефективніший засіб досягнення цілей Росії в Україні.
4. Впливові фігури в Росії могли зміцнити віру Путіна в необхідність утвердження домінування Росії в регіоні, особливо в світлі сприйняття занепаду західної могутності. Під час розпалу пандемії Путін був значною мірою відрізаний від довірених осіб, які раніше консультували його в

політичній площині. Замість цього він провів перші кілька місяців у своїй резиденції на Валдаї, містечку на озері на півночі Росії, по суті, на замку з банкіром і медіамагнатом Ковальчуком, який надихнув Путіна подумати про свою історичну місію утвердження величі Росії.

5. Метанаратив, під вплив якого потрапив сам Путін, просував ідею фіктивності української державності, переконуючи його в тому, що українці та росіяни - це один народ: цей наратив був ключовим компонентом виправдання Росією своїх дій в Україні, наголошуючи на спільній історії та культурних зв'язках між двома народами. Це переконання могло призвести до того, що Путін недооцінив силу української національної ідентичності та готовність українського народу чинити опір російській агресії.

8. Російські спецслужби надавали неточні оцінки ситуації в Україні, що призвело до недооцінки Путіним стійкості та рішучості українського народу. Ця дезінформація вплинула на рішення Путіна про вторгнення, оскільки він вважав, що українське населення буде більш сприйнятливим до російської інтервенції [10].

9. Глобальний контекст, включно з пандемією COVID-19 і виведенням американських військ з Афганістану сприяв тому, що Путін вважав, що міжнародне співтовариство буде менш здатним реагувати на дії Росії в Україні.

Таким чином, враховуючи стабільність путінської автократії, мілітаризацію і лояльність коаліції та електорату, а також імперський експансивний метанаратив, який поширюється в Росії з 2014 року, Путін отримував викривлену інформацію, яка збігалася з його власними ідеологічними настановами. За таких обставин ризики вторгнення здавалися російському лідеру набагато меншими, ніж потенційні здобутки: довічна легітимність "збирача земель", посилення його і без того всесильного впливу серед еліт

через легітимацію, зміцнення нарративу протистояння із західним світом, можливість зміцнення своєї влади шляхом подальшої автократизації режиму .

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну триває. За теорією закінчення війн Х.Гоманса, жодна зі сторін не переглянула свої вимоги до іншої, та проводячи переоцінку своїх сил і сил супротивника як Росія, так і Україна схилились до продовження ведення бойових дій. З боку України, дострокові перемовини були унеможливлені додатковим фактором - унааявленням доказів слабкості російської армії та спроможності української, залученням підтримки третіх сторін та розповсюдженням свідочств про звірства російської армії на окупованих територіях України. З боку Росії основним фактором залишається характер персоналістського режиму Путіна, де лідер є автократом, але не настільки могутнім щоб не спиратися на легітимацію населенням та ігнорувати метанаратив. За теорією Х.Гоманса, такі лідери схильні «грати на воскресіння», залучаючи все більше ресурсів у конфлікт, вдаючись до політики широкої дисперсії - підвищення ризиків ескалації для досягнення військових та політичних цілей.

ВИСНОВКИ

Ухвалення рішення про розгортання збройного конфлікту є наслідком збігу трьох умов: експансивного (оборонницького чи мессіанського) внутрішнього метанаративу який режим використовує для легітимації чи релегітимації, кількості і якості вирашної коаліції та потужної інформаційної асиметрії еліти та лідера, що виникає внаслідок ускладнення міжінституційних взаємодій в автократії з плином часу та впливає на адекватність оцінки вирашів і ризиків від розв'язування конфліктів на міжнародній арені.

Всі ці чинники від випадку до випадку змінюють своє положення в ієрархії впливу на прийняття остаточного рішення, але все одно залишаються

незмінними елементами притаманними кон'юнктурі збройної агресії, розпочатої сталою автократією.

Частина традиційних підходів до аналізу зовнішньої агресії автократів часто зосереджується на факторах ресурсного значення чи міждержавних відносин, сигналізувань і перцепцій, залишаючи внутрішньополітичний аспект другорядним. На мою думку, ці класичні геополітичні аспекти не можуть повністю відобразити специфічну логіку дій сталих автократій, а є лише одним з кінцевих факторів, до появи яких призводить засаднича політична поведінка та перцепція, на яку за умов глибокої автократизації приречені правлячі кола сталої автократії. Таким чином, ухвалення рішення щодо початку збройної агресії в усіх проаналізованих випадках набувало раціональності навіть в несприятливих умовах за рахунок спотвореної на свою користь внутрішньої місперцепції автократичного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Anderson, Albin T. "Origins of the Winter War: A Study of Russo-Finnish Diplomacy." *World Politics*, Vol. 6, No. 2 (1954)
2. Applebaum A. *Gulag: A History*. Doubleday, 2003. 720 p.
3. Batatu Hanna, "Iraq's Underground Shi'a Movements: Characteristics, Causes and Prospects," *The Middle East Journal*, Vol. 35, No. 4 (Autumn 1981), pp. 578–94
4. Beck P. "The Winter War in the International Context: Britain and the League of Nation's Role in the Russo-Finnish Dispute, 1939-1940," *Journal of Baltic Studies*, Vol. 12, No. 1 (1981)
5. Brands, H. and Palkki, D., "Saddam, Israel, and the Bomb: Nuclear Alarmism Justified?" *International Security*, Vol. 36, No. 1 (Summer 2011), pp. 133–66
6. Conquest R. *Great Terror: A Reassessment*. Penguin Random House, 2008. 608 p.
8. DEBS A., GOEMANS H. E. Regime Type, the Fate of Leaders, and War. *American Political Science Review*. 2010. Vol. 104, no. 3. P. 430–445.
9. Egorov G., Sonin K. Dictators and Their Viziers: Endogenizing the Loyalty-Competence Trade-Off. *SSRN Electronic Journal*. 2009.
10. Galeotti M. *Russian Political War: Moving Beyond the Hybrid*. Taylor & Francis Group, 2019.
11. Gause G. III, "Iraq's Decisions to Go to War, 1980 and 1990," *The Middle East Journal*, Vol. 56, No. 1 (Winter 2002), pp. 63–69;]
12. Geddes, B. What Do We Know About Democratization After Twenty Years? *Annual Review of Political Science*, 2, (1999) 115-144
13. Gibbs N. *The Soviet High Command: A Military-Political History, 1918–1941*. *International Affairs*. 1963. Vol. 39, no. 4. P. 611.
14. Goemans H. E., Fey M. Risky but Rational: War as an Institutionally Induced Gamble. *The Journal of Politics*. 2009. Vol. 71, no. 1. P. 35–54.
15. Goemans H. E. *War and Punishment*. Princeton University Press, 2000. 296 p.

16. Lyons T. The Importance of Winning: Victorious Insurgent Groups and Authoritarian Politics. *Comparative Politics*. 2016. Vol. 48, no. 2. P. 167–184.
17. Matthews O. *Overreach: The Inside Story of Putin's War Against Ukraine*. HarperCollins Publishers Limited, 2022.
18. Moine N., Fitzpatrick S. Everyday Stalinism. Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s. *Le Mouvement social*. 2001. No. 196. P. 181.
19. Omelicheva M., *Repression Trap: The Mechanism of Escalating State Violence in Russia* (Washington, D.C.: Center for Strategic and International Studies, 2021)
20. Priestland D. *Stalinism and the Politics of Mobilization*. Oxford University Press, USA, 2007. 500 p.
21. Reese R., "Lessons of the Winter War: A Study in the Military Effectiveness of the Red Army, 1939- 1940," *The Journal of Military History*, Vol. 72, No. 3 (2008)
22. Roberts, Geoffrey. *Stalin's Wars: From World War to Cold War, 1939-1953*. Yale University Press, 2006
23. Saur, K. G. *Who's Who in the Arab World*. Publications P. 1999. 988 p.
24. Smith A., Mesquita B. B. d. *Dictator's Handbook: Why Bad Behavior Is Almost Always Good Politics*. PublicAffairs, 2022.
25. Snyder T., Brandon R. *Stalin and Europe: Imitation and domination, 1928-1953*. 2014. 326 p.
26. Snyder J. L. *Myths of empire: Domestic politics and international ambition*. Ithaca, N.Y : Cornell University Press, 1991. 330 p.
27. Spring, D. W. "The Soviet Decision for War against Finland, 30 November 1939." *Soviet Studies*, vol. 38, No. 2 (1986)
28. Svoboda M. W. *Politics of Authoritarian Rule*. Cambridge University Press, 2012.
29. Talmadge C. *Dictator's Army: Battlefield Effectiveness in Authoritarian Regimes*. Cornell University Press, 2015.
30. Tejpar, J. *Iraq's Republican Guard: Saddam's Praetorian*. *Small Wars Journal*, 2013.

31. Tripp, C. A History of Iraq. Cambridge University Press, 2007
32. Trotter W., A frozen hell: the Russo-Finnish winter war of 1939-1940 (Chapel Hill, N.C.: Algonquin Books of Chapel Hill, 1991)
33. Upton A. F. Finland, 1939-1940. London : Davis-Poynter, 1974. 174 p.
34. Ward C., Getty J. A., Naumov O. V. The Road to Terror: Stalin and the Self-Destruction of the Bolsheviks, 1932-1939. *The American Historical Review*. 2001. Vol. 106, no. 1. P. 291.
35. Weeks J. L. Autocratic Audience Costs: Regime Type and Signaling Resolve. *International Organization*. 2008. Vol. 62, no. 01.
36. Woods K. M. Saddam's war: An Iraqi military perspective of the Iran-Iraq war. Washington, D.C : Institute for National Strategic Studies, National Defense University, 2009. 147 p.